रत्नकोषवादरहस्यम्

१३२५

न्याय रत्नकोस र[illegible]

१३०

द्वि. प. का.

रत्नं० ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ परोक्षज्ञानं निश्चयात्मकमेवेति सिद्धान्तः॥ एतन्नकोषाकारस्य॥ सत्प्रतिपक्षसंवलनदशायां संशयात्मिका
१ मनुमितिमंगीकरोति॥ तत्र संशयत्वस्य लिंगपरामर्शादिजन्यतानवच्छेदकतया कथं ततः संशय उत्पत्स्यत इति तु नाशंक
नीयम्॥ संशयत्वस्य जन्यतानवच्छेदकत्वेपि एकधर्मिकविरुद्धोभयव्याप्यवत्ताज्ञानदशायां अर्थवशादेकधर्मिकवि
रुद्धोभयधर्मप्रकारकज्ञानत्वरूपसंशयत्वावच्छिन्नोत्पत्तेरावश्यकत्वात्॥ अत एव सामग्रीसमाजादेव सर्वत्र संशयोत्पत्तिरिति
र्व्याहत विरुद्धनानाधर्मप्रकारकज्ञानत्वादिरूपसंशयत्वं न कस्यापि जन्यतावच्छेदकमिति नव्याः॥ नचैकधर्मिकविरुद्धो
भयव्याप्यवत्तानिर्णयदशायां एकधर्मिकवास्तवविरुद्धोभयधर्मप्रकारकानुमितेस्तु सत्त्वापि तत्र प्रयोजनविरहे
णाविशेषणताविरोधभासकस्याकल्पनात्तादृशानुमितेर्विरोधावगाहित्वं न संभवतीति कथं तस्याः संशयत्वम्॥ विरोधि एम०
विषयकज्ञानस्यैव तथात्वादिति वाच्यम्॥ वन्ह्यभावविरुद्धवन्हित्वादिना व्यापकत्वावगाहिपरामर्शस्य तेनैव रूपेण १

त्वमुपेयते ॥ नाद्यप्रतिबध्यतावच्छेदकाक्रान्ताया अनुमितिरपीति न संशयानुमितिप्रसंगः ॥ यत्तु ॥ धर्मितावच्छे
दकसामानाधिकरण्यमात्रावगाहि निश्चयविशिष्टबुद्धौ न व्याप्तिविषयतदभाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयादीनामविरोधितया पर्वतत्वा
दिसामानाधिकरण्यमात्रावगाहि वह्निव्याप्तभावोभयव्याप्यवत्तानिर्णयानन्तरं पर्वतत्वादिसामानाधिकरण्य
मात्रावगाहि संशयानुमितौ न किमपि बाधकमिति तन्न सत् ॥ अवच्छेदकावच्छेदेनैककोट्यवगाहिज्ञानस्यैव संशयपन
यानादृशानुमितेः संशयत्वाभावात् ॥ तथा हि एकधर्म्मावच्छिन्नविशेष्यकविरुद्धोभयधर्म्मप्रकारकज्ञानत्वेन
संशयलक्षणं विभिन्नरूपेणैकधर्मे धर्म्मितावच्छेदकीकृत्य विरुद्धकोटिद्वयमवगाहमानानां संशयप्रसंगात् ॥ ए त्वे
करूपावच्छिन्नविशेष्यतावच्छेदकत्वनिवेशो च निरवच्छिन्नविशेष्यतावच्छेदकतायां संग्रहः ॥ विभिन्नरूपेण विशे कसंश २
ष्यतावच्छेदकतावच्छेदकमवगाहमानेत्यादौ अतिप्रसंगो दुर्वारः स्वीयैककोटिकप्रकारतावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिरूपि शेति किं ।

चरेच्छाया माहार्यतत्प्रकारकचाक्षुषाद्युत्पत्तेश्छायाश्चाउत्तेजकत्वस्य वक्तंपमीके नस्मीयं तत्र च चक्षुषश्च स्पार्शनादिकं ८

रत्न० तत्प्रतिबंधकतावच्छेदकीभूतापरकोटिप्रकारताकज्ञानत्वमेव संशयत्वलक्षणं॥ तच्च तद्धर्मितावच्छेदकसामानाधिकरण्य
३ मात्रेणोभयकोटिमवगाहमानज्ञानसाधारणं॥ शुद्धविशेषणतादिसंसर्गावच्छिन्नवह्न्यभावादिप्रकारतायाः शुद्धसं
3 योगादिसंसर्गावच्छिन्नवह्निप्रकारतावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिरूपितानवच्छेदकत्वात्॥ अत एव संशयस्याप्रमात्वनियमो तत्प्रतिबंधक
प्युपपद्यते धर्मितावच्छेदकसामानाधिकरण्यमात्रेणोभयकोटिमवगाहमानस्य ज्ञानस्यापि संशयत्वे कश्चित्तादृशज्ञा
नस्योभयकोट्यंशेपि प्रमात्वसंभवात् तदनुपपत्तेरिति चेत्॥ स्यादेवं यदि तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रत्यक्षानुमि
त्यादिसाधारणस्य लौकिकान्यतद्विशिष्टबुद्धित्वावच्छेदेन प्रतिबंधकत्वं नेदेवन॥ इच्छाया उत्तेजकत्वानुरोधेन वि
शिष्य लौकिकान्यतत्प्रकारकचाक्षुषत्वाद्यवच्छेदेनैव तथात्वस्य कल्पनीयत्वात्॥ तथाहि॥ तद्भावव्याप्यवत्ता रत्न०
निर्णये सत्यपि सत्यां तत्प्रकारकचाक्षुषादिगोचरनिखिलेच्छायां तत्प्रकारकज्ञानजनकेच्छात्वेन तत्प्रकारकप्रत्यक्ष ३

गोचरेच्छात्वेनवाउत्तेजकत्वंयदिस्वीक्रियतेतत्रापर्वतोवन्ह्यभाववव्याप्यवानित्याद्याकारकनिर्णयदशायांपर्वतेनेवन्हिःस्पार्शनंजा
यतामित्याद्याकारकेच्छासत्वेऽसत्यांस्पार्शनादिसामग्र्यांपर्वतोवन्हिमानित्यादिचाक्षुषापत्तिः॥अतस्तत्प्रकारकचाक्षु
षत्वावच्छिन्नंप्रतितत्प्रकारकचाक्षुषगोचरेच्छाविरहविशिष्टतदभाववव्याप्यवत्तानिर्णयत्वादिनैवप्रतिबंधकताःकल्पनी
याः फलस्यचानुमितिस्थलेप्रयोजनविरहेणतत्प्रतिबंधकतायाअकल्पनात् संभवायानुमितौनानुपपत्तिर्लेशोपि
॥नचपर्वतेवन्हिचाक्षुषंजायतामित्याकारकनिखिलेच्छानांपर्वतत्वधर्मिकवन्हिप्रकारकचाक्षुषादिगोचरेच्छात्वेनानुग
मप्योत्तेजकत्वंनसंभवति॥पर्वतेयत्किंचित्गोचरचाक्षुषंजायतामित्येतादृशेच्छासत्वेवृटादिचाक्षुषादिसामग्रीसत्वेप
र्वतोवन्ह्यभाववव्याप्यवानित्यादिनिर्णयदशायांपर्वतोवन्हिमानित्यादिचाक्षुषापत्तेः॥पर्वतत्वधर्मिकवन्हिप्रकारक
त्वप्रकारकचाक्षुषेच्छात्वादिनानुगमेतुतादृशेच्छासत्वेपर्वतेवन्हिभिन्नप्रकारकचाक्षुषादिसामग्र्यामसत्यामपिपर्वतो

रत्नं॰ वन्हिमानित्यादिचाक्षुषाद्यनुपपत्तिः॥ अतस्तदभावव्याप्यवत्तानिश्चयसत्वे यदिच्छासत्वे तत्प्रकारकचाक्षुषादिकं जायते तत्त
४ दिच्छाव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वेनैवोत्तेजकत्वं स्वीकरणीयम्॥ इत्थं च चाक्षुषादिस्पार्शनादिगोचरसकलेच्छाया एकस्या उत्तेज व्यक्त
५ कीभूतस्य एकप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावोपि स्थाप्यते कल्पयितुम्॥ स्पार्शनादिसामग्र्यां समवधानकालीनस्पार्शनादिगोचरे
च्छानां उत्तेजकत्वानभ्युपगमेनातिप्रसंगाभावादिति चेन्न॥ पर्वते वन्हिचाक्षुषं जायतां पर्वते वन्हिस्पार्शनं जायतामित्याका
रकानंतेच्छानां पर्वतत्वधर्मिकवन्हिप्रकारकचाक्षुषस्पार्शनादिगोचरेच्छात्वेनानुगमय्योत्तेजकत्वसंभवात्॥ तासां
तत्तद्व्यक्तित्वेनोत्तेजकत्वे प्रयोजनविरहेणानुगतरूपेणैव तथात्वमुचितं॥ किंतु पर्वते यत्किंचित्प्रकारकचाक्षुषं जायतां
मित्याद्याकारकेच्छानामेव तत्तद्व्यक्तित्वेनेति॥ एवं च सर्वसाधारणैकप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावोपगमे पर्वते वन्हिस्पा रामः॰
र्शनं जायतामित्याद्याकारकेच्छाकाले चाक्षुषापत्तिर्दुर्वारैव॥ न चैकप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावान्तरेणैव सर्वासामेवे ४

छानां तत्र चाक्षुषत्वे नोत्तेजकत्वकल्पनमुचितमिति वाच्यम् ॥ अनुगतरूपेणासंभवदुत्तेजकताके छानां तत्र चाक्षुषत्वे नो

२ भावा तेजकत्वे एकेच्छाभावस्यत्वेऽनंतेच्छानांनिवेशनेनैषामिथोविशेषणविशेष्यभावे । विनिगमनाविरहेणानंतप्रसंगात् ॥

नचतादृशाभावकूटविशिष्टतद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावव्यक्तेस्तत्र चाक्षुषत्वे नैव हेतुत्वोपगमात् ॥ नोक्तविनिगम ऐक्यात्

नाविरहेणाकारणेनोवातुल्यमिति वाच्यम् ॥ अभावस्य तत्र चाक्षुषत्वे न हेतुतायाः सिद्धांतविरुद्धत्वात् ॥ न यासतितद्

पटा भावव्याप्यवत्तानिर्णयकूटस्य तत्तदवच्छिन्नाभावानां तत्र चाक्षुषत्वे न हेतुतामादाय विनिगमनाविरहप्रसंगात्मि

थोविशेष्यविशेषणभावानापन्नतावदुत्तेजकाभावकूटे प्रतिबंधकतावच्छेदकताया व्यासज्यवृत्तित्वोपगमात् न विनि

गमनाविरह इत्यपि न सम्यक् ॥ अवच्छेदकताया व्यासज्यवृत्तित्वोपगमस्यापि निरसनीयत्वात् ॥ अथ चाक्षुषस्पा

र्शनादिगोचरेच्छानां स्ववृत्तिप्रत्यक्षविषयकत्वसंबंधेन कृतिविशिष्टेच्छात्वेनानुगमय्य एकैवोत्तेजकत्वस्वीकि

रत्न० यत्नेः॥ स्ववृत्तित्वं च कालिकविशेषणतापावो ध्यम्॥ उपदर्शितस्यार्थोनात्र हि गोचरेच्छायास्तु नैतादृशसंबंधेन कृतिविशिष्ट
५ त्वं तादृशेच्छाविषयीभूतस्यार्थेनादेस्तद्धानीजनककृतिवृत्तित्वाभावात्॥ विभिन्नकालीनानां माधारणे यभावविरहात्॥ ना
5 ध श्रेनेनोक्तस्य लेचास्तु घाय त्रिरितिचेच्च एतादृशसंबंधेन कृतिविशिष्टेच्छायाउभेजकत्वेनादृशविशिष्टेच्छास
४ स मवधानेनैकाप्यौ समवधीनतयानस्याश्चुनादृशविशिष्टेच्छासमवधानाधीनत्वपाकान्योन्याश्रयप्रसंगात्॥ अथ
स्ववृत्तिप्रसक्तस्यसजातीयविषयकत्वसंबंधेन कृतिविशिष्टत्वं इच्छायां निवेशनीयम्॥ साजात्यं च स्वसदृशमेदप्रति निष्ट
योगितावच्छेदकधर्मेणतादृशसंबंधेन कृतिविशिष्टेच्छासमवधानं च काप्यौ सादानेधीनं तदृव्यवहितोत्तरक्षणे
तदनुसन्धानपर्यंतमेतो निधर्मितावच्छेदकचाक्षुषाघुससेवचाक्षुषेच्छादीनां निरुक्तसंबंधेन कृतिविशिष्टत्वसंभ राम०
वात् किंतु चाक्षुषादिसामान्योस्यादाधीनं सचनतादृशविशिष्टेच्छासमवधानाधीनद्दुःसतोनान्योन्याश्रयः॥ न चैवं ५

पुरुषवृत्ता दिस्पर्शेनानंतरं पर्वते वह्निस्पर्शेनं जायमानमितिसेनादृशोच्छानंतरं पर्वतो वह्निमान् इत्येनादृशचाक्षुषा
प्रमितिः॥ नादृशेच्छायास्वोत्पत्तिक्षणोत्पन्नकमितिहमिस्वपूर्वक्षणोत्पन्नस्पर्शेनसजातीयविषयकत्वेननिरूपकसंबंधेन
कमितिविशिष्टत्वादितिवाच्यं॥ स्ववृत्तिमित्वसंबंधस्ववृत्तिप्रागभावप्रतियोगित्वस्यापिप्रत्यक्षेपोनिवेशनीयतयोनादृशाद्दु
टादिस्पर्शेनस्पर्शनादृशाकमितिहृत्तिप्रागभावप्रतियोगित्वविरहेणानुपपत्त्यभावात्॥ अथवास्ववृत्तिप्रत्यक्षत्वमेवक १
नेः संबंधः प्रत्यक्षत्वंचस्वसजातीयविषयकत्वस्वपूर्वत्वोभयसंबंधेननादृशोच्छायांतथाविधकमितिहमिस्वसजाती
यप्रत्यक्षपूर्वत्वाभावान्ननादृशोभयसंबंधेनकमितिहमिप्रत्यक्षत्वंनचैवमपिपुरुषांतरीयस्पर्शेनसामग्रीस
मवधानकालीनान्यदीयस्पर्शनेच्छाकालेऽतिप्रसंगोदुर्वारएवेतिवाच्यम्॥ स्वजातीयविषयकत्वस्वपूर्वत्वस्वसामा
नाधिकरण्येनत्रितयसंबंधेनैवप्रत्यक्षत्वनिवेशात्॥ स्वसजातीयविषयकत्वंचवह्निप्रकारकत्वादिप्रकारेणाभिरू

रत्न० पितसजातीयनिष्ठविशेष्यताकत्वम्॥ अतो वृत्तचाक्षुषं वन्हिस्पार्शनं च जायतामित्याकारकेच्छानंतरं वृत्तादिचाक्षु
६ षोत्पत्तिक्षणे न पर्वतो वन्हिमानित्याकारकचाक्षुषापत्तिः॥ तादृशेच्छायाः स्वसमानकालीनकृतिहृत्तिसानंतरोत्पन्न
क वृत्तादिचाक्षुषविषयत्वेपितादृशचाक्षुषसजातीयनिष्ठवन्हिप्रकारकत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यताकत्वाभावे
b वृत्ति नतदुत्पत्तित्रितयसंबंधेन तादृशाकृतिमत्त्वक्षत्वाभावादिति॥ यत्तु॥ एतादृशप्रतीता एकप्रतिबध्यप्रतिबंधकभा
वकल्पने उभयव्याप्यवत्तानिर्णयकाले पर्वते वन्हिचाक्षुषं पर्वते वह्न्यभावचाक्षुषं च जायतामित्याकारकेच्छास
त्वे यत्किंचिद्विषयकचाक्षुषादावुसघमाने पर्वतो वन्हिमान्नवेति संशयानुमितिप्रसंगात्॥ तादृशेच्छाया उ
पहर्षितसंबंधेन कृतिविशिष्टतया तादृशेच्छाविरहविशिष्टतदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावसत्त्वात्॥ न च रत्न०
तत्र उक्ताविशिष्टचाक्षुषसामग्रीरूपप्रतिबंधकत्वान्नानुमित्यापत्तिरिति वाच्यं॥ तादृशेच्छाविषयीभूतचाक्षु ६

षसामग्र्यामसत्त्वान्महापरिसंभवादिति तत्त्वम्॥ तादृशस्थले रत्नकोशकारैर्गौरवभयादधिकस्य विशिष्टचाक्षुषानभ्युप
गमात्॥ तादृशेच्छाया उपरञ्जितसंबंधेन कृतिविशिष्टत्वाभावात्॥ न च भवन्मतेनैव चाक्षुषे सन्नेव बाधकाभाव
इति वाच्यम्॥ रत्नकोशकृतैवमप्यपि प्रत्यक्षे प्रति तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानविरोधिताया आवश्यकत्वादिनायाय एवानुमितिसाम प
ग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनात् तादृशसामग्रीरूपप्रतिबंधकसमवधानस्यैव बाधकत्वादिति चेन्न॥ उपरञ्जि
२ छायापा तसंबंधेन कृतिविशिष्टछायाया उत्तेजकत्वेपि ग्रन्थोन्मायाम्यस्य दुर्वारत्वात्॥ तथा हि यत्र पर्वतेन वह्न्यभावव्याप्य
वत्ताविरोधितः पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्निचाक्षुषं जायतामितीच्छा तादृशेच्छाहेतुताघ्नानुमितिसामग्री
चतन्त्रचाक्षुषसामान्योत्पादेऽपि तादृशविशिष्टेच्छासमवधानाधीनः यतस्तत्सामग्र्यसत्त्वात् तदभावव्याप्य
वत्ताविरोधिरूपप्रतिबंधकसत्त्वेन पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्निचाक्षुषस्याभिन्नविषयका

एवं प्रत्येकाभावकूटात्मकतदभावव्याप्यवत्ताज्ञाने तत्सत्त्वेऽपि वह्निस्पर्शाने ज्ञायमानत्वमिति ध्येयम् ... सामग्र्यभावात्प्रत्यक्षाभावे ... विशिष्टेच्छा ...
... तदभाववत्ताज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वे ... प्रत्यक्षविशिष्टबुद्धौ प्रतिबंधकत्वमिति ...

रत्न० नो नुमितिसामग्रीरूपप्रतिबंधक[...]सत्त्वेनानुमितिविधचाक्षुषस्य सौहार्दासंभवात्॥ किंमपि चाक्षुषं नोत्पद्यतेनातृश विशिष्टेच्छास
७ मवधानं चेच्चाक्षुषसामान्ये साहाधीनमिति तस्माद्विशिष्टप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावकल्पनमावश्यकं॥ स्यादेवं इच्छा अप २
या उत्तेजकत्वोपगमे तदेव नोपगम्यते॥ आहार्यज्ञाने व्यभिचारवारणाय कार्यतावच्छेदककोटावनाहार्यत्वं निवेश्य
ते॥ अनाहार्यत्वं च जन्यतासंबंधेन इच्छावदन्यत्वं॥ नचाहार्यज्ञाने छाया हेतुतायां मानाभावइति वाच्यं॥ एतदनु २
रोधेनैव तत्कल्पनात्॥ अन्यथा इच्छाया उत्तेजकत्वे प्रतिबंधकतावच्छेदककोटिप्रविष्टनानाविधाप्रामाण्यग्रहाभावा
दिभिः समं तदभावानां मिथो विनिगमकाभावेन विनिगमनाविरहेण प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावनानात्वप्रसंगादि
तिचेत्॥ केन रूपेणाहार्यज्ञानेच्छयोः कार्यकारणभावः॥ न तावदाहार्यत्वेन वान्हिविशिष्टज्ञानत्वेन कार्यता वान्हि रामः०
प्रकारकप्रत्यक्षगोचरेच्छात्वेन कारणतेति॥ आहार्यत्वस्य इच्छाजन्यत्वरूपस्यात्माश्रयेणेच्छाजन्यतावच्छेदकत्वा ७

संभवात्॥ नापि वह्निविशिष्टबुद्धिविरोधिग्रहकालीनवह्निविशिष्टबुद्धित्वेन कार्यतांद्रष्टेच्छात्वेन कारणतानाविरोधिग्र ता
हशून्यकाले इच्छारूपकारणतावत्त्वाद्विरोधिविशिष्टबुद्धित्वावच्छिन्नायत्तेः॥ विरोधिग्रहकालीनत्वस्य ऽस्थूलकालत्वमा
दाय नाहार्यज्ञानसाधारण्यं च॥ ध्रुवा निवेशो विरोधिग्रहनाशसमयोत्पत्तिका ऽहार्यज्ञानसाधारण्याभावात्॥ वि
रोधिताना व्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वनिवेशो चाव्यवधानादेः स्वत्वघटिततयाऽननुगमात्॥ एतेन वह्निप्रकारक
चाक्षुषगोचरेच्छाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकचाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रतिनादृष्टचाक्षुषेच्छात्वादि नादे तुल्ये इत्यपि नि
रस्तम्॥ वस्तुतोऽनन्यथासिद्धिनियतोत्तरवर्त्तित्वरूपमहाग्रहस्य प्रागीरजन्यतासंबंधेन इच्छावदन्यत्वनिवेशाये इच्छा
इच्छायाउत्तेजकत्वे कल्पनएवसाधीयानिति॥ न किंचिदेतत्॥ न च जन्यत्वमतिरिक्तं॥ एवं नरद नुगमकं जन्यत्वनात्मम पी स्व
तिवाच्यम्॥ सामानाभावात्॥ यत्तु स्वसामानाधिकरण्यस्वाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वोभयसंबंधेन प्रत्यक्षेच्छाविशि

रत्न० धूमव्यक्तिहृद्यत्वस्य जन्यतावच्छेदककोटिनिवेशेन नन्वाहार्यप्रत्यक्षे व्यभिचारः स्वाश्रयवह्नितोन्नरश्चरोत्सन्निकत्वं च स्वहृत्ति
८ प्रागभावप्रतियोगित्वे सति स्वहृत्तिजिक्कतिमत्वं चेत्ततो नाननुगमः॥ अथैवं स्पार्शनेच्छाकालीनचाक्षुषादेस्तदभावव्याप्यु
४ वृत्त्यानिर्णयाप्रतिबन्धकत्वप्रसंगः॥ चाक्षुषादिगोचरेच्छाविशिष्टचाक्षुषादिभेदस्य निवेशे च तेषां मिथो विशेष्यावि
शेषणभावे विनिगमनाविरहेणाप्रतिबन्ध्यप्रतिबन्धकभाववाहुल्यमवच्छेदकगौरवं चेति चेन्न॥ स्वसमानाधिकर
णस्वाश्रयवह्नितोऽन्यत्वस्वविषयत्वैतत्त्रितयसंबंधेन प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टस्य निवेशनीयतया स्पार्शनादिगोचरेच्छाका
लीनचाक्षुषादेस्तादृशस्पार्शनादिगोचरेच्छाविषयत्वाभावेन विषयत्ववुटितोयदृशितत्रितयसंबंधेन प्रत्य
क्षेच्छाविशिष्टत्वाभावात्॥ विषयत्वं च वह्निप्रकारत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वरूपं ग्राह्यम्॥ तेन पर्वते वह्नि राम०
स्पार्शनं भवतु चाक्षुषं च जायतामित्येतादृशेच्छाकालीनपर्वतो वह्निमान् घटवान्वेति चाक्षुषस्य न वह्न्यभावव्याप्य ८

१ त वत्तानिर्णयापत्तिवैयर्थ्यप्रसंगः ॥ नचैतदभावव्याप्यवत्तानिर्णयपदप्रयायं विनैवेच्छा इच्छाविशिष्टज्ञानायनिरितिवा
च्यम् ॥ इच्छाविशिष्टज्ञाने इच्छाया हेतुत्वोपगमात् ॥ नच स्पार्शनादिजे चेरेच्छाकाले सतितदभावव्याप्यवत्तानि
र्णये च्छाविशिष्टचाक्षुषाय निरितिवाच्यम् ॥ चाक्षुषेच्छाविशिष्टचाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रति चाक्षुषेच्छात्वादिनैव हे
तुत्वोपगमात् ॥ स्पार्शनादिगोचरेच्छाकालीनचाक्षुषेच्छाविशिष्टचाक्षुषादेः स्पार्शनेच्छाप्रकारणविरहान्ना
श्य दशाविनयसंबंधेनेच्छावदन्यत्वं चाक्षुषादौ तदभावव्याप्यवन्निर्णयाभावादि [illegible] प्रकारणविरहेणान्यविधस्य वत्ता
चालीकत्वाद् आपादनासंभवात् ॥ नचैतन्मते इच्छायाः प्रकारणत्वानि तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावस्य चै
कमिति समकार्यकारणभावाकल्पः तदपेक्षया चाक्षुषेच्छाविरहविशिष्टतदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभाव
त्वादिना षट्कार्यकारणभावकल्पनमुचितमिति वाच्यम् ॥ इच्छायाउत्तेजकत्वे प्रामाण्यग्रहाभावादिभिः सम

रत्न० सिद्धाभावानां मिथो विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावबाहुल्यात्॥ इच्छाया हेतुत्वकल्पने वा
१८ पा धादिप्रतिबंधकतायामपि इच्छोत्तेजकत्वानभ्युपगमेन लाघवं वाच्यं न चापि जन्यतावच्छेदककोटौ तादृशसंबंधेनेच्छावद
नै न्यत्वनिवेशे वोपपत्तेः॥ एतेनेच्छाकाले तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावरूपकारणबलादिच्छादिविशिष्टान्यत्वान
त्वावच्छिन्नापत्तिवारणाय चाक्षुषेच्छाविशिष्टान्यचाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रति चाक्षुषेच्छाभावत्वादिना हेतुत्वकल्पने
गौरवमित्यपि निरस्तम्॥ एतादृशकार्यकारणभावकल्पने ऽपि बाधादिप्रतिबंधकतायामिच्छाया उत्तेजकत्वान
भ्युपगमेन लाघवादित्तिनरसात्॥ वह्निप्रकारकत्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यताद्वितत्त्रितयसंबंधेनेच्छावदन्य
त्वस्य कार्यतावच्छेदककोटिनिवेशे पर्वतविशेष्यकवह्निभिन्नप्रकारकचाक्षुषादिसामग्र्यसमवहितपर्वतेनाप रत्न०
प्रकारक त्किंचित्प्रकारकचाक्षुषं भायतामित्येतादृशेच्छाधीनपर्वतत्वधर्मिकवह्निचाक्षुषादौ व्यभिचारप्रसंगात्॥ तादृशेच्छा १८

प्रतिबध्यतावच्छेदककुक्षिनिवेशो विरोधविषयकस्य पर्वतो वह्निमानित्याकारकज्ञानस्य तद्व्याप्यवत्तानिर्णयादि ५
स्तत्वघटितत्वेनोपादेयतन्निष्ठेच्छाविशिष्टान्यत्वस्यापि जन्यतावच्छेदककुक्षौ निवेशनेन तथाविधचाक्षुषस्यार्थोनादिगोचरे
च्छाविशिष्टचाक्षुषस्यार्थोनादिव्यक्तिभेदकूटानामेकत्र निवेशितानां मिथो विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहप्रसंगा
त्॥ नस्यादिच्छाया उत्तेजकत्वकल्पनं एवं साधीयान् यन्तु समुच्चये व्यभिचारवारणाय विरोधविषयकत्वं तदभाववद्व्याप्यवत्ता
भावा ४ निर्णयादिजन्यतावच्छेदकं वाच्यम्॥ तथा च आहार्यज्ञाने विरोधे भानानभ्युपगमेनैव तत्र व्यभिचारवारणसंभवे अल्पि
प ने च्छाया उत्तेजकत्वेन च विरोधविषयतायास्तदभाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयादिस्वरूपायां आपत्तिरिति वाच्यम्॥ आहार्यसमुच्च
यातिरिक्तनिखिलज्ञाने विरोधस्यकोद्यधिकरणयोः संसर्गतया भानोपगमात् आहार्यज्ञानसमुच्चयातिरिक्त विरोधविष
यकज्ञानस्यालीकतया आहार्यज्ञानस्य इच्छारूपकारणविरहेण समस्चुपस्य चाव्याप्यवृत्तित्वज्ञानरूपकारणविरहेणापा
द दनासंभवात्॥ आहार्यज्ञाने इच्छाया हेतुत्वस्याधिकस्य कल्पनेपि उत्तेजकत्वकल्पनापेक्षया लाघवस्य प्रागेव दर्शि

रत्न० नत्वात्॥ एवं च कम्बुमपव्याप्यवत्तानिरूपयत्वायां अनुमितिरितित्वरसत॥ आहार्यत्वाने विरोधमानानभ्युपगमे आहार्य्य
१० संग्रायायापत्त्यापत्रसंगात्॥ विरोधस्य संसर्गत्वे मानाभावाद्विरोधविषयतायास्त्वभावव्याप्यवत्तानिरूपिताया इति प्रतिबध्यता
10 वच्छेदकत्वापोगाच्च॥ आहार्य्यसमुच्चयादिरिक्तायां निश्चिलसंयोगत्वरभावादिविशिष्टबुद्धौ विरोधैनोपगमेनासंभ्रमत्व भा
= प्रसंगात्॥ तत्स्यत्वापि प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावेनारहायीनेरसंतोभवदुक्तिकत्वात्॥ विरोधविषयतायां प्रतिबध्य ताप
तावच्छेदककुक्षावनिवेशनेसमुच्चयेव्यभिचारः कथंचारणीय इति चेदिच्छावरव्याप्यत्वविनिष्टानुत्पादेजकत्वम
नुसत्येति॥ केचित्तु॥ विशेष्ये विशेषणमिति रीत्यावह्न्यादिविशिष्टबुद्धित्वमेव तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानादिप्रतिबध्यता
वच्छेदकं तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानादिदशायां इच्छासत्त्वे च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकमेव प्रसक्तं जायत इत्यत्र लिंगच्छायाउ राम०
त्तेजकत्वेन। न च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वमेव तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकं इच्छाकाले च विशेष्ये विशेषणमिति रीत्यैव वह्न्या १०

बोधत्व दिविशिष्टबुद्धिरुत्पद्यते इत्येवं किं न स्यादिति निराच्यं॥ विशिष्टवैशिष्ट्यस्य तथात्वे वह्नित्वादिनिर्विकल्पोत्तरोत्पन्नायां वह्निमानित्या
दिविशिष्टबुद्धेः प्रतिबध्यतावच्छेदकानाक्रान्तत्वप्रसंगेन तदभावव्याप्यवज्ञानिरोधयदशायां विनैव छिन्नतादृशबुद्धिप्रसंगात्॥
अथ विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या वह्निविशिष्टबुद्धित्वं पर्वतांशे वह्निप्रकारकत्वे सति तदंशे वह्नित्वप्रकारकत्वं। तच्च
पर्वतो वह्निमानित्येतादृशसकलबोधसाधारणमेवेति कथं नादृशधर्मस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमभ्युपगम्य तदभाव
व्याप्यवत्ताज्ञानादिदशायामिच्छाधीनं तादृशबोधमनुपपादयसीति चेन्न॥ वह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वाऽ
भिन्नपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितप्रकारताशालिबुद्धित्वमेव तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकम्॥ न तूक्तधर्म्मः। आ
हार्यज्ञाने च वह्नित्वावच्छिन्नपर्वतविशेष्यतानिरूपितप्रकारतैव स्वीक्रियते॥ न तूपदर्शितविलक्षणप्रकारताऽतो
न व्यभिचारः॥ अनाहार्ये विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे च द्विविधविषयतैव स्वीक्रियते अतो न तदसंग्रहः॥ न च वह्नि

रत्नं० त्वावच्छिन्नप्रकारतायाः अपि वह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वाभिन्नतया तथाविधायाः पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानि-
११ रूपितप्रकारताया अपि पर्वतो वह्निमानित्येतादृशानिखिलज्ञानसाधारण्यमिति वाच्यम्॥ तद्धर्म्मावच्छिन्नप्रकारताया
॥ स्तद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यतात्वे मानाभावात्॥ नचैवं आहार्य्यस्य पर्वतो वह्निमानित्येतादृशज्ञानस्य वह्नि-
त्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यताशालित्वानुपपत्तिरिति वाच्यम्॥ तत्र पर्वतविशेष्यतानिरूपितप्रकारताख्यवि-
षयतायाः वह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यतात्वविरहेऽपि वह्निरित्याकारकज्ञानीयवह्नित्वप्रकारतानिरूपितवि-
शेष्यतायास्तन्मात्रधारणस्योपगमेनैव तस्य तथात्वोपपत्तेः॥ अथ विभिन्नविषयकानुमितिसामग्र्याः समवधा-
नकालीनस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधप्रकारकेच्छाधीनस्य पर्वतो वह्निमानित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य वह्नि- राम०
रित्याकारकज्ञानीयवह्निप्रकारतानिरूपितविशेष्यताशालित्वं न संभवति वह्निप्रकारतानिरूपितमुख्यविशेष्य- ११

ताप्रालिप्रसक्तत्वावच्छिन्नं प्रतिवन्हिप्रसक्तेजायतामित्येतादृशेच्छाविरहविशिष्टभिन्नविषयकानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंध
कत्वात्॥ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वप्रकारकेच्छाया अपि तत्रोत्तेजकत्वेन तथाविधसामग्रीदशायां तादृशेच्छासत्त्वे विशेषण
तावच्छेदकत्वान्नसत्वेवन्हिरित्याकारकप्रसक्तापस्यानादृशेच्छायास्तत्रोत्तेजकत्वासंभवादतस्तथाविधस्याहार्यस्य विशि
ष्टवैशिष्ट्यबोधस्य वन्हित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यतांविशिष्टत्वोपपत्तये वन्हित्वावच्छिन्नप्रकारताया एव वन्हित्वप्र शालित्वो
कारतानिरूपितविशेष्यताशालित्वं स्वीकरणीयं॥ तथा च वन्हिमान् पर्वत इत्याकारके निखिलज्ञानांमेव वन्हि ना
त्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यताभिन्नप्रकारताशालित्वमस्तीति चेन्मन्मते तादृशवन्हित्वानवच्छिन्नवन्हित्वप्रकार
तानिरूपितविशेष्यत्वापि नु प्रकारतैव प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेशनी[illegible]पानत्र च न काप्यनुपपत्तिः॥ ता अप २
दृशविषयतायाः प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वे ज्ञानाहार्यस्यापि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यानर्प्रतिबध्यत्वप्रसंगः॥ वन्हि

रत्न० त्वानवच्छिन्नवह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वाभिन्नप्रकारताशालिबोधे वह्नित्वप्रकारकज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वकल्प
१२ नाद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्य तादृशप्रकारताशालित्वाभावात्॥ तादृशप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावकल्पनं निःप्रयोजन
मितिनाशंकनीयं॥ तत्कल्पने वह्नित्वप्रकारकज्ञानानियतानां विरोधिसामग्रीणां विशेष्ये विशेषणमितिरीत्या
12 तादृशबोधं प्रतिप्रतिबंधकत्वाकल्पने तदुद्भवात्॥ नच तादृशविरोधिसामग्रीकाले वह्निविशिष्टवैशिष्ट्यबोध
वारणाय तत्र तत्र प्रतिबंधकत्वे कल्पनीये उभयसाधारणं वह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यताभिन्नप्रकारता
शालित्वमेव प्रतिबध्यतावच्छेदकमुपेयमिति॥ तथाच तादृशप्रतिबंधकतयैव उपपन्नो विशेष्ये विशेषणमितिरीत्या बो
धे तादृशसामग्रीणां पृथक्प्रतिबंधकत्वकल्पनस्य प्रसक्तिरेव नास्तीति वाच्यम्॥ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधो जायतां वि राम०
शेष्ये विशेषणमितिरीत्या बोधो जायतामित्येतादृशेच्छानां पृथक्पृथगुत्तेजकत्वानुरोधेन पृथक्प्रतिबंधक १२

वत्ताज्ञानदशायांचनियमतत्कारदशाज्ञानसत्वेनतथापिधमाम(?)न्याएवाभावात॥वस्तुतस्तु॥४

ताकल्पनमप्यावश्यकत्वादितिचेन्नहि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वस्यैवतद्भावव्याप्यवत्ताज्ञानादिप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमुप
यते॥ व्याहार्यत्वेतानंतुविशेष्ये विशेषणमितिरीत्यैवजायतेनतद्भावव्याप्यवत्ताज्ञानदशायांतु निर्विकल्पकोत्तरं यादृश
सामग्रीवशाद्वह्निमान्पर्वतइत्याकारकंप्रत्यक्षं जायतेतादृशसामग्रीवशात्तथाविधप्रत्यक्षायत्नि(?)नेसंभवति
वह्नित्वप्रकारकज्ञानाभावस्यापितत्सामग्रीघटकत्वात्॥ वह्न्यभावव्याप्यवान्वह्नित्वविशिष्टवैशिष्ट्यबोधंप्रतिवह्नित्व
प्रकारकज्ञानेनियतसामग्र्याउपायविषयबोधसाधारण्यापदर्शितधर्मस्यप्रतिबध्यतावच्छेदकीकृत्यैकप्रतिबंधकत्व
मेवकल्पयितुंशक्यते॥ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोजायतांविशेष्येविशेषणमितिरीत्याबोधोजायतामित्याकारकेच्छायोरेक
त्रउत्तेजकत्वेक्षतिविरहात्॥ नहितयोरेकत्रोत्तेजकत्वेतादृशसामग्रीदशायांविशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वप्रकारकेच्छास
त्वेविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानासत्वेविशेष्येविशेषणमितिरीत्यातादृशप्रत्यक्षस्यापत्तिःसंभवतिवह्नित्वप्रका

रत्न० रकत्वानियतसामग्रीदशायां विशेषणतावच्छेदकप्रकारकत्वानुत्पादकत्वात्॥ नचायमितिविरहेपि तादृशोच्छृङ्खलरेकत्रोन्नेजक
१३ त्वेएकत्रोभयाभावयोर्निवेशान्नयोर्मिथो विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरह इतिवाच्यं॥ तादृशोच्छृङ्खलयोर्वह्नित्वप्रका
कार रतानिरूपितविशेष्यत्वाभिन्नप्रकारत्वस्यैवैकत्वेनानुगमय्योन्नेजकत्वोपगमात्॥ अभावद्वयस्यैवानिवेशात्॥ तथा
13 च विशेष्ये विशेषणमिति तत्सावोधे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकत्वानंप्रतिबंधकतायाः प्रयोजनविरहेण कल्पना
त्॥ वह्नित्वानवच्छिन्नायावह्नित्वप्रकारतानिरूपितविशेष्यत्वाभिन्नप्रकारतायाश्च नाहार्यविशिष्टवैशिष्ट्यबो
धसाधारण्येवाधकाभावात्॥ तादृशविषयतायाः प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वेपितत्काप्यनुपपत्तिरिति॥ अथ विशेष्ये विशे
षणमिति रीत्यात्तद्विशिष्टबुद्धित्वस्य तद्भाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयादिप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वोपगमेन तद्भाववद्व्याप्यवत्ता राम०
निर्णयादिदशायामिच्छासत्वे इवतद्वत्त्वेपि विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षप्रसंगः॥ नच विशिष्टवैशिष्ट्यवोधे इच्छाया १३

४ वच्छिन्नप्रकारताशून्यत्वाभावान्न व्यभिचारः। इत्थं च तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयकालेऽसत्त्वा ४

व्यभिचारः हेतुत्वोपगमान्नानुपपत्तिरिति वाच्यम्॥ इच्छां विनापि तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानादिसत्त्वकाले विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोदये
न इच्छाया हेतुत्वस्यैव कल्पयितुमशक्यत्वादिति चेन्न॥ वन्हित्वानवच्छिन्नप्रकारताशून्यवन्हित्वावच्छिन्नप्रकारताशालि ला
चाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रति वन्हित्वावच्छिन्नप्रकारताकचाक्षुषगोचरेच्छात्वादिना हेतुताकल्पने॥ तदभावव्याप्यवत्तानिर्ण
यादिसत्त्वकालीनवन्हित्वविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षस्य च द्विविधविषयताशालित्वेन वन्हित्वानवच्छिन्नेच्छायां तादृश
प्रकारताशून्यतया विधबोधस्य इच्छारूपकारणाविरहेण तादृशप्रकारताशालितया विधबोधस्य तदभावव्याप्यवत्तानिर्ण
याभावादिरूपकारणाविरहादन्यविधतया विधबोधस्य च व्यलीकतया नायातं नं संभवतीति॥ स्यादेतत्॥ एवमपि उभय
व्याप्यवत्ताज्ञाने दशायां विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिन्यां संशयानुमितौ न किंचिद्बाधकं पश्यामहे॥ अथ वन्हित्वानवच्छि
न्नवन्ह्यादिप्रकारताशालिन्या विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिन्या अनुमितेस्तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयादिप्रतिबध्यतया

रत्न० अस्मादपि पद्यालीकनयानापत्तिरिति चेन्नाभिप्रायमवगतवानसि यतो न वयं संशयानुमितिमापादयामः॥ किंतूभ
१४ यव्याप्यवत्ताज्ञानकालेप्युरुवान्हित्वादिप्रकारकसंशयानुमितिमङ्गीकुर्वतां मते बाधकं पृच्छामः॥ न चात्र साधका विशिष्ट
ढोर भावएव बाधक इति वाच्यम्॥ प्रत्येकमुभयकोट्यनुमितिसामग्र्या एव साधकत्वात्॥ अनुमितिप्रयोजकीभूतप
14 रामर्शादिघटितसामग्र्या मिथः प्रयोजनविरहात्तदभावव्याप्यवत्तानिश्चयाभावस्यानिवेशेन तत्प्रयोजकीभूत
सामग्र्या उभयव्याप्यवत्ता[illegible]ज्ञानकालेप्युत्पन्नत्वात्॥ न च तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानाभाव
स्य सामग्र्यामावनिवेशोऽन्वयव्यभिचारसंदेहः उभयव्याप्यवत्ताज्ञानदशायामनुमितेः संदिग्धत्वादिति तन्निवे
शनमावश्यकमिति वाच्यम्॥ अन्वयव्यभिचारसंदेहस्यादोषत्वात्॥ मैवम्॥ उभयव्याप्यवत्ताज्ञानकाले केवलं वि राम०
शिष्टवैशिष्ट्यविषयताशालिसंशयानुमितिरप्यनुगमेबाधकालेऽपि नाऽप्यनुमित्सायत्तिः॥ आहार्येप्रसक्तेम १४

भिचारवारणाय वाधबुद्धिप्रतिबध्यतावच्छेदककोटावपि वह्नित्वाद्यनवच्छिन्नप्रकारतायाएव निवेशनीयतया नादृशप्र
नुमितेस्तत्प्रतिबध्यत्वादिसनुमितौ गाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वान्तरं संशयानुमितिमंगीकुर्वाणेनोपगंतव्यमिति तद
नभ्युपगम एव समीचीनः ॥ यत्तु ॥ वि[रो]धिसामग्रीकाले विशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुमितित्वप्रकारकेच्छावत्वात् ॥ यानु
मितिरूपघटेवह्नित्वाद्यनवच्छिन्नवन्ह्यादिप्रकारतायास्तत्साधारण्येपि न संभवतिनादृशप्रकारताशालित्स्यानुमितौ २४
विशेष्ये विशेषणतामितिरीत्याः नुमितिर्जायतामितिच्छानादृशेच्छाविरहविशिष्टसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वात् ॥ प्रकृते च ता विरोधि
दृशप्रतिबंधकसत्वात् ॥ एवं चोभयथाप्यवज्ञाहानकालेन तथाविधप्रकारताप्रत्यसंशयानुमितिरूपघटनएवेति
तद्दसत् ॥ विशेष्ये विशेषणतामितिन्यायेनैवानुमितौ तथाविधानुमितेरूपमुत्तेजकीभूतैव विरोधिसामग्र्याः प्रतिबं
धकत्वकल्पनात् । विशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वप्रकारकेच्छाधीनानुमितेरपि तथाविधप्रकारताशालित्वसंभवात् ॥ ३

रत्न० मयेच्छयोरेकत्रोत्तेजकत्वे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वप्रकारकेच्छाकाले विशेषणतावच्छेदकप्रकारकत्वाभावसत्वे केवलं विशेष्ये विशेष
१५ णमिति न्यायेनानुमितिप्रसंग इति तु न संभवद्युक्तिकम् अपि पर्वतो वन्हिमानितेतादृशानुमितिसामग्रीकाले वन्हित्वादिविशि
15 ष्टवैशिष्ट्यबोधजनकीभूतवन्हित्वादिरूपविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य नियमतः सत्वात्॥ माग्रुपदर्शितेनानुग
मरूपेणाचद्वयोरुत्तेजकत्वोपगमात्॥ नाभावद्वयस्य विशेष्यविशेषणाभावे विनिगमनाविरहेण प्रतिबंधकतावारुत्स्य
माशंक्य मिसारुः॥ अत्रेदं चिंतनीयं॥ पर्वतो वन्हिमानिसाकारकानुमित्सादिकं प्रतिवन्हित्वादिप्रकारकज्ञाननियततान्य
रेच्छाविशिष्टवन्हिमन्महानसमिसाकारकशाब्दबोधादिसामग्रीणां प्रतिबंधकतायामपि इच्छायाउत्तेजकत्वेनो
पेयते। किंतु॥ वन्हित्वाद्यनवच्छिन्नवन्हिमाकारनैवमतत् प्रतिबंधकतायामपि इच्छायाउत्तेजकत्वेन ध्यतावच्छेदक रत्न०
कोटौ निवेश्यते इच्छाकाले तु केवलविशिष्टप्रकारकानुमित्सारेरेव उपगमेनं न तत्र व्यभिचारः॥ एवं च तत्रैव वन्हित्वाद्य १५
ने

च्छिन्नवह्न्यादिप्रकारताशून्यायाः पर्वतो वह्निमानिति साकारकानुमितेस्तदभाववद्व्याप्यवत्ताज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकानाक्रां ता
तायाः प्रसिद्ध्या उभयव्याप्यवत्ताज्ञानकाले तद्यावद्विधवह्न्यादिप्रकारताशून्यसंशयानुमितौ न किंचिद्बाधकम्॥ न च तादृ
शानुमितौ इच्छाया हेतुत्वात्तदभावे नैव संशयानुमितिर्न भविष्यतीति वाच्यम्॥ एवमपि इच्छाकालेन स्यादुर्वारत्वात्॥ न
च तत्तत्त्वावच्छेदेन वह्निसाध्यवच्छिन्नप्रकारतैव प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेश्यते॥ एवं चेच्छाकाले तादृशप्रकारताशून्यव
ह्नित्वाद्यनवच्छिन्नवह्न्यादिप्रकारताकानुमितिरेवोत्पद्यते सा तदभाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयादिप्रतिबध्यैवेति नानुप
पत्तिरिति वाच्यम्॥ विशिष्टवैशिष्ट्यविषयतायास्तादृशसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वेन तादृशसामग्रीकाले विशिष्ये
विशेषणमिति रीत्या पर्वतो वह्निमानिति साकारकप्रत्यक्षवारणाय तत्तत्प्रतिबंधकत्वांतरकल्पनापत्तेः॥ अन्यथा नेतु तादृ म
शाज्ञानस्यैव तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वोपगमेनैकप्रतिबंधकतयैवोपपत्तेः॥ न च भवन्मते पुरुद्विशिष्टवैशिष्ट्यवि

रत्न० षयताशालिन्याबाधबुद्धेः प्रतिबंध्याया अप्यनुमितेः प्रसिद्धावाधकाले तथाविधानुमितेरापत्तिरिति वाच्यम्॥ विशिष्टवैशि
१६ ष्ट्यविषयतायां प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेशानुमित्यादिस्थले वाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वांतरस्य कल्पनीयत्वात्॥ साम
16 = ग्रीप्रतिबंधकतावदिमपेक्ष्यतत्प्रतिबंधकताहृदेरेवोचितत्वात्॥ अपि च तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानादिप्रतिबध्यतावच्छे
दके परिचिविशिष्ट्यविशेषणमितिरीसावस्यादिविशिष्टबुद्धित्वं तेहानिसमाधारणप्रसंग इति जन्यत्वमधिकं तत्र नि
वेशनीयं तथा च विनाशित्वस्य कालिकसंबंधेन घटत्वादिमत्त्वस्य च निवेशमात्रादाय विनिगमनाविरहेण कार्यकार
णभावानंतप्रसंगः तन्निवेशेऽपि निरुक्तसाधारण्यस्य वारयितुमशक्यत्वात्॥ अत स्मारणचाक्षुषत्वादिनामेयप्रतिब
ध्यतावच्छेदकत्वमुचितमिति संशयानुमितिनिराबाधैव॥ अथ लौकिकसन्निकर्षजन्यबुद्धौ व्यभिचारवारणाय रत्न०
वच्छंप्य निवेशनीयस्य लौकिकविषयतायास्त्वस्यै स्वरूपतानेः भावादेव न तद्घटितप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य निःसामा १६

गुरुत्वाभाववत्साध्यकत्वाज्ञानस्यापि प्रतिबन्धकतावच्छेदकं तालिकसमनियतसंबंधेन गुरुत्ववत्तावुद्धित्वे। तथा च न तस्यानित्यसाधारण्यम्। इति नातीव्रपक्षधर्मता संशयानुमितिप्रसंगः॥
धारणप्रमितिचेन्न॥ तस्यैव न्यादिविशिष्टबुद्धित्वस्य लीयप्रतिबन्धकतावच्छेदकस्यैवं रीत्यानिसव्याहतत्वमुपपद्यते न गुरु
त्वाद्यतीन्द्रियपदार्थविधिविशिष्टबुद्धित्वस्य लीयप्रतिबन्धकतावच्छेदके च लौकिकविषयताशून्यत्वस्यानावश्यकतया
तत्र कथं विशेषणांतामिमिवेश्यव्यारपि व्यप्तिनया च तत्र चाक्षुषत्वादीनामेव प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वं स्वावश्यकत
यात्तत्साध्यकसंशयानुमितिदुर्वारैवेति एतेन तदभाववद्व्याप्यादिमत्तानिर्णयकालीनतद्विशिष्टबुद्धौ नदभावव्याप्या
दर्योपि पक्षाप्रथं तद्धेक्ष्यतावच्छेदकतया भासते एवं च वन्ह्यभावव्याप्यवान् पर्वतो वन्हिमानित्याकारकमेव सर्वे
त्राहार्यज्ञानं तथा चानुमित्यादिसाधारणवन्ह्यभावव्याप्यत्वविशिष्टधर्म्मानवच्छिन्नपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानि
रूपितवन्हिप्रकारताशालित्वान्नत्वादिकमेव पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवन्ह्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयादिप्रतिबन्ध
तावच्छेदकमिति न संशयानुमितिप्रसंगः॥ न च वन्ह्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयकालेऽपीच्छासत्त्वे उक्तसत्वेपि वन्ह्यभावव्या

रत्न० यद्वान् पर्वतो वह्निमानिति साध्यप्रसक्तस्यादिति वाच्यम्॥ वह्न्यभावव्याप्यत्वविशिष्टधर्मावच्छिन्नविशेष्यताकवह्नि-
१७ चाक्षुषत्वावच्छिन्नं प्रति वह्निचाक्षुषगोचरेच्छात्वादिना हेतुत्वोपगमात्॥ न च पर्वतो वह्न्यभावव्याप्यवानित्येता-
दृशानिर्णयसत्त्वकालेऽपि पर्वते वह्निचाक्षुषं जायतामित्येतादृशचाक्षुषेच्छावत्त्वाद्वह्न्यभावव्याप्यवान् पर्वतो व-
17 ह्निमानित्येतादृशप्रत्यक्षप्रसंग इति वाच्यं॥ वह्न्यभावव्याप्यविशिष्टपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकबोधे विशेष्य-
तावच्छेदकप्रकारकज्ञानविधया पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्न्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयादीनां हेतुतायाः क्ल-
प्तत्वात्तादृशानिर्णयशून्यकाले तथाविधप्रसक्त्यापादनासंभवात्॥ अथ पर्वतो वह्न्यभावव्याप्यवानित्ये-
तादृशानिर्णये पर्वते वह्निप्रसक्तं जायतामित्येतादृशेच्छासत्त्वे सा च द्वितीयानुमितिसामग्र्यां वह्न्यभा- राम०
वव्याप्यवत्त्वं न भासितुमिष्टे पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभावव्याप्यप्रकारकप्रत्यक्षं मास्त्विति प्रतिबन्धकीभूतायाः १७

५ त्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभावव्याप्यप्रकारकप्रमात्वशालित्वेन तादृशेच्छाविनापि वह्न्यभावव्याप्यविशिष्टपर्वत ५

त्तादृशप्रमात्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टभिन्नविषयकानुमितिसामग्र्याः सत्त्वादिति॥ न च वह्न्यभावव्याप्या
नवच्छिन्नविशेष्यताकेवक्त्राहार्यवह्निविशिष्टबुद्धिर्भवेच्छतीति तत्र व्यभिचारवारणाय इच्छायाउत्तेजकत्वं त्राव सप
क मि त्सुनश्चाक्षुषत्वादिकमेव तत्र प्रतिबध्यतावच्छेदकं वक्तव्यमिति चेन्न॥ पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकव
ह्न्यभावव्याप्यप्रकारकप्रमात्वं जायतामित्येतादृशेच्छाविरहविशिष्टविरोधिसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकं यदि पर्वत
त्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यादिप्रमात्वप्रकारकेच्छावत्तादिरोधिसामग्रीदशायां तथाविधप्रमासहोत्पत्त्या न तत्र व्यभिचार त५
इत्यतो वह्न्यभावव्याप्यातिरिक्तप्रकारत्वानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताशालिप्रमात्वमेव तत्र प्रतिबध्यता
वच्छेदकं वाच्यम्॥ तथा च तादृशेच्छाविनापि वह्न्यभावव्याप्यवान् पर्वतो वह्निमानित्येतादृशप्रमोत्पत्तौ न किं
चिद्बाधकं न च वह्न्यभावव्याप्यवान् पर्वतेत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यादिप्रमात्वं प्रति वह्न्यभावव्याप्यप्रकारता

रत्न० निरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्न्यादिप्रकारताशालिप्रमात्वस्य तत्प्रकारकेच्छाविरहविशिष्टविशे-
१८ षिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वात्तादृशेच्छां विनाकथं तथाविधप्रत्यक्षमुत्पद्यतइति वाच्यम्॥ तथाविधेच्छायाः प-
र्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निप्रकारताप्राप्तिप्रत्यक्षं जायतामिति सेनादृशेच्छासाधारणरूपेणैव
18 उत्तेजकत्वसंभवात्तादृशेच्छां विनाप्येतादृशेच्छाबलात्तथाविधप्रत्यक्षोत्पत्तौ बाधकाभावादिति न किंचि-
दनुपपन्नं अत्र यद्येवमपि पत्रमाविवह्न्यभावव्याप्याभाववत्ताबुद्धिरप्रमाइत्यप्रामाण्यग्रहद्वितीयक्षणोऽपेक्षा-
बुद्ध्यात्मकवह्न्यभावव्याप्याभाववत्तानपर्वतइत्येतादृशानिर्णयस्तदनंतरं च वह्न्यभावव्याप्यवान्पर्वतइति
निर्णयस्तदप्रामाण्यग्रहस्तथापि पुनस्तदनंतरं च पर्वतेवह्निप्रत्यक्षं जायतामितीच्छा तदुत्तरं तत्राहार्यवह्निवि- रत्न०
शिष्टबुद्धौ वह्न्यभावव्याप्यत्वेनभासितुमर्हतीति तदभावनिर्णयस्य प्राक्सत्त्वात्तत्तादृशभावबुद्धौ व्यभिचारवार- १८

णा यदिच्छाया उत्तेजकत्वमावश्यकमिति चेन्न ॥ तदभाववद्व्याप्याभाववत्ताज्ञाननिर्णायमाप्तोत्तरमेवाहार्यत्वं न तु विशिष्ट
बुद्धिरूपगम्यते तत्र च तदभाववद्व्याप्यवत्ताज्ञानाभावेन बाधकाभावः ॥ अथैवमाहार्ये ज्ञाने वह्न्यभावव्याप्यपर्वतत्वयोरेक
त्र द्वयमिति रीत्या धर्मिविशेषणतायन्न्ययोरेव वह्न्येकधर्मितावच्छेदकत्वमुपेयते न तु तयोर्विशेषणताविशेष्यतावच्छेदक
भावस्तथाविधबोधे च पर्वतत्वविशिष्टे वह्न्यभावव्याप्याभाववत्ताज्ञाननिर्णयो । किंचित्क्षण एवेति न काचिदनुपपत्तिः ॥
न चैवं पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभावव्याप्यवत्ताज्ञाननिर्णयदशायामिव एतच्छून्यकालेऽपि निर्धर्मितावच्छेदक
कवह्न्यभावव्याप्यवत्ताज्ञानसत्त्वे इच्छावत्तादृशैकत्र द्वयमिति रीत्या वह्न्यभावव्याप्यपर्वतत्वे विशेष्यतावच्छेदकीकृत
वह्निप्रकारकप्रत्यक्षापत्तिः ॥ तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभावव्याप्यवत्ताज्ञानानि
र्णायत्वे नाहेतुत्वात्तदानीन्तनवह्निविशिष्टबुद्धेश्च विरोधिज्ञानानुत्तरतयाऽनाहार्यत्वात् तादृशज्ञाने च ना

रत्न० विरोधिधर्म्मस्य विशेष्यतावच्छेदकतयाऽभानादिष्टापत्तिर्नेत्थं भवतीति वाच्यं॥ तादृशाहार्य्ये बोधे तथाविधनिर्णयस्य स्वात-
१९ न्त्र्येणैव हेतुताकल्पनेनापत्त्यभावात्॥ न चाहार्य्यज्ञाने तादृशनिर्णयस्य स्वातन्त्र्येणैव हेतुत्वे एकत्र द्वयमिति धीसावन्ध्यभा
19 वव्याप्यपर्वतत्वयोर्वन्हिविशेष्यतावच्छेदकत्वस्वीक्रियमाने किं वा पर्वतत्वस्य वन्हिधर्म्मिकावच्छेदकत्वं तस्य च तदभावव्याप्य
धर्म्मितावच्छेदकत्वमित्यत्र विनिगमनाविरहादिति वाच्यं॥ वन्हितदभावव्याप्यविशेष्यतावच्छेदकत्वोपगमे उभयध
दुर्वत्वात् र्म्मापेक्षयाऽगुरोः प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वस्य दुर्वारत्वादिति परास्तम्॥ इच्छाया अनुमेजकत्वेपि नित्यसाधारण्यवा
३ त्वा रणाय चाक्षुषादीनां प्रतिबध्यतावच्छेदकजात्या आवश्यकत्वादिति॥ केचित्तु अनुमित्सासत्त्वे चाक्षुषत्वादिकमे
वप्रतिबध्यतावच्छेदकं॥ एवमपि शाब्दोपमितिस्मरणेषु शाब्दत्वादिभिन्नानां प्रतिबध्यत्वकल्पनापेक्षया सर्वसा रामे० विध
धारणप्रत्यक्षत्वस्यानत्वावच्छेदेनैव प्रतिबध्यत्वकल्पनमेवोचितम्॥ एवं च अनुमितेरपि तदाक्रान्तनयानं संशा १९

यानुमितिप्रसंगः तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्यायोग्यताज्ञानानुपस्थित्यैव शाब्दधीवारणसंभवात्॥ उपमितेश्च शक्ति
मात्रपरिच्छेदकतया पर्वतत्वादिविशिष्टवन्ह्यादिवैशिष्ट्यानवगाहित्वात्तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयेन च विरोधितानमुद्रयातत्स्मृ
कारकसंस्कारनाशानन्तरं स्मारकसंस्कारस्य प्रकारताविरहेणैव तदुत्तरं विशिष्टस्मरणाभावात्॥ पर्वतज्ञानस्य वन्ह्यादिविशिष्टज्ञा
नेन तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबंधकत्वे नास्तीति तत्पुनर्नालोचितं विज्ञैरिति तमेव॥ तथाहि शाब्दबुद्धौ तदभाव
व्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबंधकत्वे योग्यताज्ञानस्य तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाविरोधितया तदुत्तरं यत्र तदभावव्याप्य
वत्तानिर्णयस्तदुत्तरं तत्प्रकारकशाब्दबोधापत्तेः॥ एवं वन्हिमत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकतादृशप्रमेयत्वजन्यायां तादृश ज्ञान
धर्म्मावच्छिन्नविशेष्यककिंचित्प्रकारतावच्छेदकत्वोपमितेः पर्वतत्वादिविशिष्टवन्ह्यादिवैशिष्ट्यावगाहितया उपमितावपि
वन्ह्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयात्प्रतिबंधकत्वमावश्यकं एवं स्मरणेऽपि तत्प्रतिबंधकत्वमावश्यकम्॥ अन्यथा लौकिके

रत्नु० सन्निकर्षादिजन्यवन्ह्यादिप्रकारकज्ञानेन जनितस्य तथाविधसंस्कारनाद्रधात्ताना विरोधित्वात्तदभाववद्व्याप्यवत्ताज्ञानेन नाधा म
२० ऽप्यनुमापकत्वात्। न तादृशसंस्काराजनकभाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयोत्तरं विशिष्टस्मरणाप्रसंगादिति स्यादेतत्॥ एतन्मते प्रत्यक्षा
न्यत्वविशिष्टज्ञानत्वस्य ज्ञानत्वविशिष्टप्रत्यक्षान्यत्वस्य वावच्छेदकत्वे विनिगमनाविरहेण प्रतिबध्यप्रतिबंधकभाववाकु
ल्पमेवावच्छेदकगौरवं चेत्तेनरपेक्ष्याप्राप्त्यादीनामेव प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमुचितम्॥ अत्रप्रत्यक्षान्यत्वज्ञान
त्वयोर्मिथो विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण एतन्मते प्रतिबंधकताद्वयं प्राप्त्यादीनामवच्छेदकत्वे तु प्रति
बंधकताद्वयमिति प्रत्यक्षान्यज्ञानत्वस्यैव तथात्वमुचितं प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावद्वयेऽवच्छेदकत्वलाघवस्याकिंचित्क धा
रत्वात्॥ इति तु न शक्यते वक्तुम्॥ यतो न केवलं प्रत्यक्षान्यज्ञानत्वं वन्ह्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयाजन्यतावच्छेदकं एम०
किंतु वन्ह्यादिप्रकारकप्रत्यक्षान्यज्ञानत्वं तत्र च वन्हिप्रकारकत्वविशिष्टयत्प्रत्यक्षान्यत्वं तद्विशिष्टप्रत्यक्षान्यत्व २०
भावस्यार

त्रविनिगमकाभावाज्ज्ञानत्व वि १

विशिष्टंप्रत्ववह्निप्रकारकत्वं तद्विशिष्टं वा ज्ञानत्वमवच्छेदकमिसेवच्छेदकीभूतसैवकार्यकारणभावद्वयं एवं रीत्या प्र
सक्तान्यत्वं वह्निप्रकारकज्ञानत्वमवच्छेदकीकृत्य प्रत्येकं द्वयं द्वयं कल्पनीयमित्यतिकार्यकारणभावषट्कमेव तन्मते शा
ब्दत्वादीनामवच्छेदकत्वकल्पेपि वह्निप्रकारकत्वविशिष्टशाब्दत्वं तद्विशिष्टवह्निप्रकारकत्वं वावच्छेदकमित्यत्र वि
त्वेन निगमकाभावात्॥ शाब्दस्थले कार्यकारणभावद्वयमित्युपमितिस्थलेपि प्रत्येकमेतादृशी सा द्वयमितिका
र्यकारणभावषट्कमेवेति उभयत्र कार्यकारणभावसाम्यं प्रत्यक्षान्यत्वस्यावच्छेदकत्वकल्पे तु नत्वच्छेदकगौर
कल्पे वमधिकमिति अपि च शाब्दत्वादीनां नत्वानां निवेशिते पांत्रयाणां नव्यानां स्वीक्रियते प्रत्यक्षान्यत्वविशेषितज्ञानत्वरू
पैकस्यैवस्यत्र विनिगमनाविरहात् तादृशधर्मस्यापि तव्यात्वं दुर्वारमेव॥ तत्प्रत्यक्षान्यत्वे ज्ञानत्वविशिष्टप्रत्यक्षभेद
मादाय विनिगमनाविरहस्तेन तादृशविनिगमनाविरहमं जकं त्रयाणामवच्छेदकत्वकल्पेपि ज्ञानत्वविशिष्ट

रत्न० प्रसङ्गभेदस्य तथात्वमादाय विनिगमनाविरहसंभवादिति चेन्न हि घटादिकं प्रति दण्डचक्रत्वादिना हेतुत्वं कल्प्यते चक्रसमवहि-
२१ तदण्डत्वादिना चेत्सत्त्वे विनिगमनाविरहात्तादृशविशिष्टरूपेणापि हेतुताप्रसज्येत न हि विशिष्टरूपेण हेतुत्वे विशेष्यविशेषणभा-
21 णाभावे न विनिगमनाविरहात्तादृशविशिष्टरूपेणापि हेतुताप्रसज्येत तद्धि विशिष्टस्य हेतुत्वे विशेष्यविशेषणभावे
न विनिगमनाविरहस्य तत्त्वदुक्तादिदृष्टान्त । किंचित्करत्वादिति न किंचिदेतदिति चेन्न ॥ मैवं ॥ यदि सामानाधिकरण्यसंबंधे-
नैकधर्म्मावच्छिन्नस्यापरस्यावच्छेदकत्वं स्वीक्रियते तदैव मिथो विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहप्रस-
ज्येतैवं प्रकृते न तथाभूतस्यावच्छेदकत्वं कल्पयामः किं त्वेकत्र द्वयमिति न्यायेन ज्ञानांशे विशेषणतापन्नानां मि-
थो विशेष्यविशेषणभावानापन्नानां वह्निप्रकारकत्वप्रत्यक्षान्यत्वज्ञानत्वादीनां तथात्वं स्वत्र च न विनिगमनावि- रत्न०
रहः कार्यैककारणभाववाहुल्यप्रसंगः स्वावच्छेदकभेदेपि तावत्सु एकस्या एवावच्छेदकतायाः उपगमादव- २१

१ त छेदकं भेदाभावेन कार्यकारणभावे कॢप्तं॥ न च विशेष्यविशेषणभावानापन्नानां प्रत्येकमतिप्रसक्त
तया ऽवच्छेदकत्वं न संभवतीति वाच्यम्॥ अवच्छेदकताया व्यासज्यवृत्तित्वोपगमात्॥ प्रत्येकं तादृशधर्माणामतिप्रसक्त
ता त्वेपि अवच्छेदकपर्याप्त्यधिकरणस्य त्रितयस्यानतिरिक्ततया ऽनुपपत्त्यभावात्॥ न चावच्छेदकत्वं नातिरिक्तमाना
भावात्॥ किंतु स्वरूपसंबंधविशेषः तस्य प्रत्येकविश्रान्ततया व्यासज्यवृत्तित्वं न संभवतीति वाच्यम्॥ अवच्छेदकत्वस्या
वच्छेदकस्वरूपत्वे ऽभेदेनाधाराधेयभावानुपपत्तेरतिरिक्तावच्छेदकत्वस्वीकारस्यावश्यकत्वात्॥ अत एव च महानसी
यवह्न्यभावप्रतियोगितायां महानसीयत्ववह्नित्वादेर्व्यासज्यवृत्त्यवच्छेदकत्वमुपपद्यते न च तत्रोभयोर्नावच्छेदकत्वं किं
तु एकस्यावच्छेदकत्वं॥ ~~अन्यस्य सामानाधिकरण्यसंबंधेन अवच्छेदकतानामुभयोर्नावच्छेदकत्वं किंतु एकस्यावच्छेदकत्वं~~
॥ अन्यस्य सामानाधिकरण्यसंबंधेन अवच्छेदकतावच्छेदकत्वं अवच्छेदकत्वे स्वरूपतो ऽतिप्रसक्तत्वेपि अवच्छेदकतावच्छे

रत्न० एकविशिष्टस्यानतिरिक्तत्वात्त्वानुपपत्तिरिति वाच्यम् ॥ नयासत्तिप्रभृत्युद्भवन्हित्वादेरपि नाहत्याभावप्रतियोगितावच्छेदक
२२ त्वपर्याप्त्यधिकरणानया च कवृत्तिलक्षणोऽपि वच्छेदकत्वपर्याप्त्यनधिकरणत्वविवक्षया वन्हित्वादेरनवच्छेदकत्वो
22 पपादने स्यात्सङ्गत्यापत्तेः ॥ परन्तु तत्रावच्छेदकताया व्यासज्यवृत्तित्वेऽपि एकत्र द्वयमिति रीत्या ज्ञानीयो विशेषणताय
न्नानां तासां धर्म्माणामवच्छेदकत्वं स्वीक्रियते ॥ किंवा एकविशिष्टेऽपरवैशिष्ट्यमिति रीत्या ज्ञानविशेषणतापन्ना
नां तासां धर्म्माणामवच्छेदकत्वं स्वीक्रियते ॥ किंवा एकविशिष्टेऽपरवैशिष्ट्यमिति रीत्या ज्ञानविशेषणताप
न्नानां तेषामिसत्त्वविनिगमनाविरहेण कार्य्यकारणभाववाहुल्यमस्त्येवेति तदसत् ॥ एकविशिष्टेऽपरवैशिष्ट्य
मिति रीत्या धर्म्मिविशेषणतापन्नानां तेषामवच्छेदकत्वे कार्य्यकारणभावग्रहः पूर्वं विशेष्यतावच्छेदकप्रकारक रत्न०
ज्ञानस्य कल्पनीयतया गौरवात् ॥ वस्तुतस्तु ॥ नादृशविनिगमनाविरहे व्यवच्छेदकत्वैकस्यापेक्षणतया कार्य्यकारण २२
सै १

त्वस्मै समवेतत्तासंभवद्वृत्तिकमेव ॥ तथाहि । केवलप्रतन्दाभेदादिनिरूपितस्वत्वावच्छेदकत्व

भावभेदाभावान्न किंचिदेतदित्याहुः ॥ इदमत्र चिंतयामः ॥ ज्ञानत्वादिमेहत्वेनावच्छेदकत्वं तन्न निरवच्छिन्नाधेयधर्म्मोः स्वरूप
तोऽनभासमानत्वेन तन्निष्ठावच्छेदकतायाः किंचिद्धर्म्मावच्छिन्नत्वनियमात् ॥ भेदादीनां च कदाचित्स्वरूपतोऽभानात् ॥ अतः
प्रसक्तभेदत्वादिकं न तदवच्छेदकं वाच्यम् । तथा च कथं तादृशावच्छेदकत्वं ज्ञानत्वादौ वर्तते ॥ तस्य स्वावच्छेदकीभूत
प्रसक्तभेदत्वानधिकरणत्वात् ॥ ज्ञानत्वादिधर्मो वा कथं न्यूनवृत्तिप्रसक्तभेदत्वादिकं न तदवच्छेदकं स्यादिति ज्ञानत्वादौ
तदनवच्छिन्नमेवावच्छेदकत्वान्तरं वाच्यमिति ॥ प्रतिस्थितमवच्छेदकतायाः व्यासज्यवृत्तित्वेन ॥ अपि च ज्ञानत्वविशिष्ट
तत्र मवच्छेदकत्वं समवायावच्छिन्नं प्रसक्तभेदादिनिष्ठं चैविशेषणांविशेषावच्छिन्नामिसवच्छेदकतावच्छेदकसंबंधभेदात् ना
अवच्छेदकत्वभेदावश्यकः ॥ अथैवं प्रमुद्धवान्हित्वादिहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वोपपादनं दी
धितिकृतामसंगतं ॥ तत्राप्यवच्छेदकतावच्छेदकसंबंधादिभेदेनावच्छेदकताया ऐक्यानुपपत्तेः ॥ न च व्यासज्यवृत्तिका

रत्न० संभवादितिचेद्दैतावतानानस्मात्कमपराधः ॥ तस्मादवच्छेदकतायाव्यासज्यवृत्तित्वासंभवात् ॥ वन्हिप्रकारकप्रमस्मसक्षा
२३ न्यत्वानलस्यावच्छेदकत्वेकल्प्येत्वान लंकार्य्यतावच्छेदकं प्रसक्षमेदस्यसामानाधिकरण्यसंबंधेन तत्वावच्छेदकः ॥ व
न्हिप्रकारकत्वंचसामानाधिकरण्यसंबंधेनतत्वावच्छेदकमितिसुपपन्नत्वमितिसुपरिष्ठात विनिगमनाविरहोत्र सत्तगोपिदु
23 र्वारः ॥ अथावच्छेदकताभून्यसत्वगुणत्वादावपिसामानाधिकरण्यसंबंधेनप्रसक्षभेदस्यसत्वात् ॥ कथंतस्यत्वा
नत्वनिष्ठावच्छेदकतावच्छेदकत्वमितिचेत् ॥ आत्मनमेवोपात्तभस्व ॥ अथवन्हिप्रकारकप्रमात्वत्वादौमवच्छेदकत्व ना
कल्पेपिप्रमुद्रव्यत्वादिकमेवविच्छेदकं ॥ वन्हिप्रकारकत्वंचसामानाधिकरण्यसंबंधेनतत्वावच्छेदकमितिनसं
८ प्र भवति ॥ सामानाधिकरण्यसंबंधेनवन्हिप्रकारकत्वस्य ज्ञानिस्फत्वादिस्ववच्छेदकतायांव्यासज्यवृत्तित्वंवि राम०
नाकथमुपपत्तिरितिचेन्न ॥ प्रमात्वत्वादिनिष्ठायांसामानाधिकरण्यसंबंधेनैववन्हिप्रकारकत्वस्यावच्छेदकत्व २३

मुपपद्यते॥ नहि तेन संबंधेन ज्ञ दति प्रसक्तमपि सदोषइति॥ यत्तु॥ प्रसक्ष्यान्यज्ञानत्वस्यावच्छेदकत्वे कल्पेपि यदि सामा
नाधिकरण्यसंबंधेन प्रत्यक्षत्वावच्छिन्नभेदस्य ज्ञानत्वांशे विशेषणत्वं स्वीक्रियते॥ तदैव विपर्य्ययेणाविशेषणा
विशेष्यभावमादाय विनिगमनाविरहः प्रसज्यते॥ तदेवं नु॥ परं तु स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदसमवायवृत्तित्वसामा
ब नाधिकरण्यसंबंधेन प्रत्यक्षत्वस्यैव ज्ञानत्वांशे विशेषणत्वमुपेयते॥ तत्रैव विशेष्यविशेषणभावविपर्य्यासेनादृशप्रत्य
क्षसंबंधेन प्रत्यक्षत्वस्यावच्छेदकत्वं वाच्यम्॥ मम तु समवायेन ज्ञानत्वमवच्छेदकमिति समवच्छेदकतावृटकसंबंधलाघव
मेव विनिगमकं॥ अवच्छेदकतावच्छेदकघटकसंबंधस्योभयकल्पएव समशरीरतापत्त्यक्षत्वस्यावच्छेदकत्वकल्पे वि
समवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवृत्तित्वसामानाधिकरण्येन ज्ञानत्वस्यावच्छेदकतया वाच्यत्वात्॥ ज्ञानत्वांशेता
दृशसामानाधिकरण्यसंबंधेन प्रत्यक्षत्वस्य विशेषणताविशेषसमवायवृत्तित्वसामानाधिकरण्यसंबंधेन प्रत्य

रत्न० क्षत्वावच्छिन्नभेदस्यैव विशिष्य निवेशपक्षे तत्र च विनिगमनाविरह इति तु नाशंकनीयं ॥ ज्ञानत्वांशे प्रमेयत्वावच्छिन्नभेदस्यैव
२४ विशिष्य निवेशे अवच्छिन्नत्वांशे प्रमेयत्वप्रतियोगिकभेदांशे विशेषणताविशेषस्य च निवेशाधिक्यात् ॥ एतेन तादृश
24 सामानाधिकरण्यसंबंधेन प्रमेयत्वविशिष्टज्ञानत्वस्य समवायविशेषणतान्यतरसामानाधिकरण्येन ज्ञान
व त्वविशिष्टप्रमेयत्वावच्छिन्नभेदस्यैवावच्छेदकत्वं स्वीक्रियते ऽस्तत्र विनिगमकाभावशंकापि निरस्तेति ॥ तदप्यस
त् ॥ एवमपि विषयितादिसंबंधेन प्रमेयत्वावच्छिन्नभेदमादाय प्रतिप्रसंगवारणाय समवायावच्छिन्नस्वनिष्ठप्रतियोगिता
वच्छेदकताकभेदवृत्तिसामानाधिकरण्यसंबंधेनैव प्रमेयत्वविशिष्टज्ञानत्वस्यावच्छेदकतायावश्यकत्वात् ॥ स्वावच्छिन्नप्रमेय
त्व स्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदवृत्तिसामानाधिकरण्यसंबंधेन समवायविशिष्टज्ञानत्वस्य तत्सशरीरस्यावच्छेदकत्वमादा राम०
यविनिगमनाविरहस्य दुरुद्धरत्वात् ॥ किंचोपदर्शितसामानाधिकरण्यसंबंधेन प्रमेयत्वविशिष्टज्ञानत्वस्य समवायेन प्रमु २४

मया

दृष्टान्तत्वस्य (वा) स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशेषणतावृत्तिनसामानाधिकरण्येन प्रसक्तत्वविशिष्टसंसर्गवाच्येनावच्छेदकत्वं
स्त्रीक्रियमत इत्यत्र न विनिगमकत्वे प्योपी सत्त्वमसङ्ग्रहेण ॥ अन्येतु ॥ व्याप्तिनावद्वह्निमनुमिनोमि यर्वनेत्वादिकमि इसादि न
प्रतीतिसाक्षिको विधेयताख्यो विषयताविशेषः ॥ सर्वमसमञ्जस्यात्तन्न एवं च तत्साधारण्ये मानाभावात् ॥ एवं च प्राचां बोधउप
ना ४ मितित्वादीनां नाधर्मो ण्ये प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वापेक्षया लाघवेऽनुविधेयताया एव तत्त्वाद् उपपन्नेसाध्यानुमितिसाधार
ण्यपक्षे मितिनसंशयानुमितिप्रसंगः ॥ न च तत्स्याः स्मृतिसाधारण्ये मानाभाव इति वाच्यम् ॥ न स्याः स्मृतिसाधारण्योपगमे तत्र
प्रतिबंधकत्वानुमानत्वकल्पने न लाघवं वा हेतुं तत्स्यात्तथात्वसिद्धेः ॥ अथ वह्न्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकं प
र्वतो वह्निविधेयकत्वं तदा वह्निमान् पर्वतो धूमात् इत्यादिशाब्दबोधादीनां तत्प्रतिबंधकत्वप्रसंगः इति चेत् भ्रान्तोसि ॥ न वयं वह्नि
विधेयतायास्तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वं वदामः ॥ किन्तु वह्निमाकारत्वविशिष्टविधेयतासामान्य क

तत्त्व विच्छिन्नाम्

रत्न० स्यात्तादृशाश्रयावच्छेदकधर्मादिसाधारणमेवेति न काप्यनुपपत्तिरित्याहुः ॥ तन्न ॥ विधेयतायास्तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयप्रतिबध्यतावच्छेदक
२५ त्वेन तर्कात्मकत्वाने व्यभिचारात् ॥ तत्र विधेयत्वानुपगमे वह्निप्रकारकापत्तित्वाभावस्यैव वह्निनापादयामीत्यादिप्रतीतिविषयताया वक्तव्य
25 त्वात् ॥ वह्निमान्पर्वतो धूमवान्स्यादित्याकारकतर्कानन्तरं तादृशप्रसंगस्यानुपपत्तेस्तत्र विधेयतास्वीकारस्यावश्यकत्वात् ॥ न चापत्तौ वि
धेयतातोऽन्यस्वाप्यावत्ता एवो विषयताविशेषः स्वीक्रियते ॥ वह्निनापादयामीत्यादिप्रतीतेः एव वह्न्यादिघटितातादृशविषयतानिरू
पिकापत्तित्वावच्छिन्नाभाव एव विषयो नतु वह्न्यादिप्रकारकापत्तित्वावच्छिन्नाभाव इति नोक्तानुपपत्तिरिति वाच्यम् ॥ उक्तस
विधेयताख्यविषयताया गौपक्तौ तर्कात्मकज्ञाने विलक्षणविषयतायां मानाभावादिति ॥ परे तु ॥ धूमादत्वादिना धर्माव ना
च्छेदेन तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयादि प्रतिबध्यत्वकल्पनापेक्षया परैः स्वत्वानेजातिमेकां स्वीकृत्य तत्त्वच्छेदेन तथात्वकल्पनानु राम०
मुचितं तस्याः प्रत्यक्षज्ञानेतरानुमितिसाधारणप्रमावपुत्रकं ॥ अन्यथानुमितौ वाधबुद्धेः स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वकल्पनानुपपत्तेः ॥ ए २५

वं चानुमितेरपि तत्समाव्याप्यजातिरीय प्रतिबध्यतावच्छेदकाक्रांततया नैव संग्राह्यानुमितित्वप्रसंगः॥ न चानुभवत्वजात्या सांकर्य्यप्र
संगात् परोक्षजातिकल्पनेनं संभवतीति वाच्यम्॥ अनुभवत्वजातौ मानाभावात्॥ स्यादेतत्॥ एतादृशजातेरनुमितिसाधारण्ये
त्वे नुघटते तथाऽभिन्नविषयकानुमितिसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकतया सिद्धेनानुमितिव्याप्यजातिविशेषेण सांकर्य्यप्र
संगात्॥ तथाहि॥ परोक्षत्वमनुमितौ तत्र नास्ति अनुमितिसामग्री प्रतिबध्यतावच्छेदकजातिः सा च प्रत्यक्षे तत्र न परोक्षत्वं॥ धा
द्वोधारैश्चद्वयोः समावेशाद् इति॥ न चानुमितिसामग्र्यां चाक्षुषत्वादिप्रकारकेच्छायाउत्तेजकतया चाक्षुषत्वादिकमेव तत्र प्रतिब
ध्यतावच्छेदकं वाच्यम्॥ तथा च कथं तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकतया जातिसिद्धिरिति वाच्यम्॥ अनुमितीच्छाविशिष्टानुमितिसा
मग्र्याः भिन्नविषयकानुमितिसत्वस्थानेऽप्रतिप्रतिबंधकतायां इच्छाया उत्तेजकत्वाभावात्॥ तादृशप्रतिबंधकतानिरूपितप्र त्वा
तिबध्यतापेव जातिविशेषसिद्धेः॥ न च विभिन्नविषयकज्ञानत्वमेव तत्प्रतिबध्यतावच्छेदकमस्तु किं वै जात्येनेति वाच्यम्॥ तथा सति

प्रत्यक्षादिसामग्रीकालेतथाविध५

रत्नं० अनुमितीच्छाविशिष्टवह्न्याद्यनुमितिसामग्रीकालेवृत्तानुमितिसामग्र्यां सत्यामपि तदा[illegible]नुमित्यनुदयापत्तेः ॥ न च पर्वतत्वावच्छि-
२६ न्नविशेष्यकवह्न्याद्यनुमितिसामग्र्याः पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्न्यादिप्रकारताशालिज्ञानत्वमेव प्रतिबध्यताव तत्र
२८ च्छेदकं च रूपं वाच्यं ॥ तादृशानुमितिसामग्रीकालीनतयावृत्तानुमितेरपि पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्न्यादिप्रकारता-
शालित्वेन तादृशप्रतिबध्यतावच्छेदकानाक्रान्ततया नानुपपत्तिरिति वाच्यम् ॥ पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्न्यादि-
प्रकारताशालिज्ञानत्वस्यानुमितिसामग्र्यभावजन्यतावच्छेदकत्वे पर्वतो वह्निमानिति प्रत्यक्षाद्युत्पद्यमाने अनुमितिसामग्र्यभा-
वरूपकारणवत्त्वात्तादृशवह्न्यादिप्रकारताशालिज्ञानत्वावच्छिन्नापत्तेः ॥ तद्धारणाय तादृशवह्न्यादिप्रकारताशालिज्ञानत्वा-
वच्छिन्नं प्रति तादृशवह्न्यादिप्रकारताशालिप्रत्यक्षादिसामग्र्याः प्रतिबन्धकताकल्पने च अतिगौरवात् ॥ तादृशवह्न्यादिप्र- एम०
कारताशालिज्ञानत्वस्यैवानुमितिसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेशनेन तादृशापत्तिवारकसामग्र्याः प्रतिबन्धकताकल्प २६

स्वानुमित्यविशिष्टानुमितिसामग्रीप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्रीचतत्रवह्निघटोभय५५

नंचावश्यकं ॥ अन्यथानुमितीच्छाविशिष्टवन्ह्याद्यनुमितीसामग्रीकालेतादृशानुमितिप्रतिबंधकप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्ष
सामग्रीसत्वेवन्ह्यादिप्रत्यक्षोपपत्तयेतादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायांइच्छाविशिष्टसमानविषयकप्रत्यक्षादिसामग्र्यभावनिवेश
नप्रसंगेनमहागौरवात् ॥ वन्ह्यादिप्रकारताघटत्वहानत्वस्यप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वेवन्ह्यादिविषयकवन्ह्यादिप्रत्यक्षस्योत्पत्तौ तद्धानौ
बाधकाभावात् तादृशसामग्र्यभावोनिवेश्यतेइतिचेन्न ॥ वन्ह्यादिप्रकारताघटत्वस्यवन्ह्याद्यनुमितिसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेद ले
ककोटौनिवेशोयत्रएकदावन्हिघटोभयविषयकप्रत्यक्षापत्तेः ॥ तुल्ययुक्त्यावन्ह्याद्यनुमितिसामग्र्याअपिवन्हिप्रकारताघटत्वहा
नत्वावच्छिन्नंप्रत्येवविरोधितयातादृशसमूहालंबनस्यघटानुमितिसामग्र्याअपिअप्रतिबध्यत्वात् ॥ नचेष्टापत्तिः ॥ तदा
नीयरस्यविरोधेनानुमितेरिवप्रत्यक्षस्याप्यनुत्पादात् ॥ अन्यथाइच्छाविशिष्टवन्हिप्रत्यक्षादिसामग्रीकालेनप्रतिबंधकीभूत
वन्ह्याद्यनुमितीच्छाविशिष्टतदनुमितिसामग्रीसत्वेवन्ह्याद्यनुमित्युपपत्तयेतत्प्रतिबध्यतावच्छेदककोटावपितुल्ययुक्त्याप्रत्यक्ष

राम० न्नविषयताश्रयत्वनिवेशने प्रसंगे न तदानीं समूहालम्बनानुमित्युत्पत्तिबाधकाभावात् ॥ ज्ञानद्वयायोगपद्यप्रसंगात् ॥ नौसामग्री
१७ ग्री प्रतिबंधकतायां सामग्र्यंतराभावघटितवनिवेशनीयः न तु प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ वन्ह्यादिप्रकारताश्रयत्वं प्रविष्टं ॥ नवानुमि
17 तिसामग्रीप्रतिबंधकतायां समानविषयकप्रत्यक्षसामग्र्यभावनिवेशनेनोपपत्तौ पर्वतस्थले प्रत्यक्षसामग्रीकाले संभवति ॥ वन्ह्या
दिप्रत्यक्षसामग्रीसत्वेनानुमितिसामग्र्याः सत्वादितिवाच्यं ॥ तत्र घटानुमितिसामग्रीसत्वेन वह्निन्नविषयकानुमितिसा
मग्र्यभावघटितायाः वन्ह्यादिप्रत्यक्षसामग्र्या अभावात् ॥ न च तत्र घटानुमितिसामग्र्येव नास्ति तत्र प्रत्यक्षसामग्रीसत्वात् इति
वाच्यं ॥ वन्ह्याद्यनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ प्रविष्टाभावप्रति[illegible]योगिन्यां तत्प्रत्यक्षसामग्र्यां वृत्यादिप्रत्यक्षसा
मग्र्यभावाघटितायाः घटानुमितिसामग्र्याः अभावनिवेशात् ॥ प्रकृते तत्स्थले च तादृशानुमितिसामग्र्याः सत्वेनानुप राम०
पत्त्यभावात् ॥ एतेन सामग्रीप्रतिबंधकतायां सामग्र्यंतरस्याभावनिवेशेनादृष्टसामग्र्यंतरेपि सामग्र्यंतराभावो निवेश्य १७

इत्येवंक्रमेणानवस्थाप्रसंग इति निरस्तम्॥ विशिष्याग्रे स्पष्टीकृतत्वात्॥ अथ विभिन्नविषयकानुमित्सान्यप्रत्यक्षं प्रति अनुमिति
सामग्री विशिष्टानुमितिसामग्री प्रतिबंधकतायां यदि समानविषयकप्रत्यक्षसामग्र्यभावादि निवेश्यतामावश्यकं॥ तदा विशिष्य
विशिष्यप्रत्यक्षत्वस्पार्शत्वादीनामेव प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमुचितम्॥ प्रत्यक्षत्वादिसाधारणविजातीयज्ञानत्वावच्छिन्नं
प्रत्येकं प्रतिबंधकताकल्पने समानविषयकशाब्दसामग्रीसमानविषयकप्रत्यक्षसामग्रीणामभावकूटस्य घटकत्वे नि
भिया वेशनीयतया विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेण प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावबाहुल्यप्रसंगात्॥ विशिष्यप्रत्यक्षत्वा
दीनां प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वे तु प्रत्यक्षस्थलीयप्रतिबंधकतायां प्रत्यक्षसामग्र्यभावानां शाब्दस्थलीयप्रतिबंधकतायां
च शाब्दसामग्र्यभावानां निवेशेन चैतेषामेकत्रानिवेशात् न विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहप्रसंग इति चेत् सत्य
शापं मीरप्रत्यक्षेऽगवेषणानयानस्याप्यनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकतायां प्रत्यक्षत्वशाब्दत्वानां प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वं प्राक् री

रत्नं० नेत्थमवच्छेद्यापयितुं॥ एवमप्यनुमितीच्छाविशिष्टगुरुलाघवानुमितिसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वं सवत्वेनेत्थमवच्छेद्याय मितुंमप
१८ वमप्यनुमितीच्छाविशिष्टगुरुलाघवानुमितिसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकतयाऽनुमित्सान्यज्ञानत्वजिवैजात्यं सिद्धेरेवतन्
28 त्रसमानविषयकलौकिकप्रत्यक्षाप्रसिद्ध्यातादृशसामग्र्यभावमात्रस्य तादृशानुमितिसामग्रीव्यूहकतया प्रत्यक्ष[illegible]साम
ग्र्यभावद्वयात् सामग्र्यभावयोरेकत्र निवेशा[illegible]मप्रयुक्तोपरागि[illegible]योरुवाभावेनानुगतप्रतिबध्यप्रतिबंधकत्वस्य संभवात्॥ [illegible]भाव
व्याप्यानुसृतादृशस्य न्यायाजातिविशेषस्यास्य प्रत्यक्षसाधारणस्य मानाभावः॥ नचैतस्य प्रत्यक्षसाधारणत्वापगमे अनुमितीच्छा
विशिष्टानुमितिसामग्रीकाले भिन्नविषयकप्रत्यक्षवारणाय प्रत्यक्षस्य तेन रूपेण सामग्र्यां प्रतिबंधकत्वान्तरस्य कल्पनी
यतया गौरवमिति वाच्यं॥ गुरुलाघवानुमितिसाविशिष्टगुरुलाघवानुमितिसामग्रीकालेनतस्मानविषयकोपनीतमानवार राम०
णाय तत्र प्रतिबंधकत्वान्तरकल्पनाया आवश्यकतया तत्र विषयानिवेशप्रयोजनाभावात् विरहेण तादृशप्रत्यक्षत्वस्यैव प्रतिबध्य १८

:प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमुपगम्य समानविषयकोपनीतभानस्थलीयप्रतिबंधकतायां ६

तावच्छेदकत्वोपगमेनतदेव भिन्नविषयकलौकिकप्रत्यक्षादेरपिवारणसंभवेन तादृशाजातेः प्रत्यक्षसाधारणत्वविरहेपिप्रतिबध्यप
तिबंधकभाववैदुर्भावात्॥ वस्तुतस्तु मित्सा विशिष्टवन्त्यनुमितिसामग्री प्रतिबध्यतावच्छेदकतादृशाजातेः प्रत्यक्षव्यावृत्तत्वेनुव्या
घ्रनुमितित्वसाक्षाद्व्याप्यतत्तदनुमितिसामग्र्याः प्रत्यक्षस्थले प्रतिबंधकताकल्पनमाधिकम्॥ तत्र समानविषयकोपनीतभा
नस्थलीयप्रतिबंधकतायां समानविषयकलौकिकप्रत्यक्षे व्यभिचारवारणाय लौकिकान्यत्वस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकको
टौ प्रवेशस्य निवेशनीयतया तत्तो भिन्नविषयकलौकिकप्रत्यक्षस्य वारणेपि नु मयाकत्वादित्वेतिनु मागेव निरस्तम्॥ तादृशाजा
तेः प्रत्यक्षसाधारणेपि तत्र विशिष्यप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावस्यावश्यकत्वात्॥ वस्तुतस्तु तत्रापि लौकिकवन्हिप्र
कारता निरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यत्वान्यप्रकारताभिन्नविषयतायां भिन्नविषयकलौकिकप्रत्यक्षस्यापातेवार
णेनु॥ नचैवंसतिप्रतिबध्यतावच्छेदककोटावजानादृशजातेः प्रत्यक्षसाधारणमेवोचितं॥ तथा सति भिन्नविषयकप्रत्य

संगात्त इहेतुमा ... वच्छेदकेनेरवश्यतत्त्वा चितत्वादिति चेन्न समानविषयकोपनीतभानस्थले ऽनुमितिसामग्री प्रति

रत्न० स्थलीयप्रतिबंधकतयैव भिन्नविषयकप्रत्यक्षवारणासंभवात्॥ लौकिकाव्यवप्रत्यक्षसत्त्वानुपलब्धुधर्मस्येव समानविषयक

२९ कोपनीतभानस्थले प्रतिबध्यतावच्छेदककल्पसंभवादिति वाच्यम्॥ नारंगा जातेः प्रत्यक्षसाधारणपेन यासहसंकरभिन्नाया वा

रा धप्रतिबध्यतावच्छेदकजातेरनुमितित्वानन्त्वापत्तेः नुमितिस्थलेवाधुनुदेः स्वतंत्रप्रतिबंधकताकल्पनप्र...बंधकतायाम

मा.२४ नुमितित्वप्रकारकेच्छैव निवेश्यानीया ऽनुमितिविषयकेच्छानिवेशोन त्र्ययर्वैनैव वन्हिज्ञानं जायतामपर्नेवृत्प्रत्यक्षं जायता

मित्याकारकेच्छानुमितिसामग्री उपनीतभानसामग्री च नत्रोपनीतभानानुदयप्रसंगात्॥ तत्र वन्हिज्ञानं जायतामित्याधा

कारकेच्छा उभयानुकूलतया॥ किंचित्कारत्वे नतत्स्वत्वइवतत्स्त्वेपि प्रत्यक्षस्यैवोत्पत्त्यापलायासंभवात्॥ एवं च नादृश

जातेः प्रत्यक्षत्वव्याहतत्वे पूर्वेते वन्हिज्ञानं जायतामित्याकारकेच्छाविशिष्टत्वव्याप्यनुमितिसामग्रीकाले भिन्नविषयकप्रत्य राम०

क्षकारणाय अनुमितिमात्रे ऽच्छाविशिष्टानुमितिसामग्र्यास्तत्र प्रतिबंधकत्वान्तरकल्पनाधिक्यमावश्यकमिति तादृश २९

प्रतिबंधकत्वांतरकल्पनापारवश्यप ५

जातेः प्रत्यक्षसाधारणमावश्यकम् ॥ अथ यथा बाधबुद्धिप्रतिबध्यतावच्छेदकजातेरनुमितित्वाव्याप्तत्वेऽनुमितित्वस्य लेवाधबुद्धेः
प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्र्याश्च प्रतिबंधकत्वांतरं कल्पनीयम् ॥ अनुमितिसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदकजातेः प्रत्यक्षव्या
प्यत्वे चेत् तस्या एव प्रत्यक्षत्वस्य ले प्रतिबंधकत्वांतरमिति माहात्प्रत्यक्षस्याह तत्वमुचितं ॥ ननु परोक्षत्वजातेरनुमितिव्याप्य
तत्वमिति चेन्न ॥ हेतुतावच्छेदकादिभेदेनानंतया बाधाभावादिघटितापंचरूपशरीरयाऽनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वा
घ न्तरकल्पनापेक्षया बाधाभावाघटितत्वेन लाघवशरीरयाऽकल्पनत्प्रत्यक्षसामग्र्याः बाधबुद्धेरस्त्वात् न च लौकिकप्रत्यक्षे
पितरीहिदृश्यजन्यबाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वांतरकल्पनापेक्षात् कथं प्रत्यक्षसामग्र्याः बाधाभावाघटितत्वमिति वाच्यं ॥ बाधा घ२
भावस्य प्रत्यक्षहेतुत्वेऽपि समानविषयकप्रत्यक्षसामग्रीप्रतिबंधकतायां प्रयोजनविरहेणातद्घटकत्वे शान्त ॥ बाधकाले ऽतत्समा
नविषयकपरोक्षत्वानुत्पत्तेरनुरपायात् ॥ न च समानविषयकानुमित्यादिकं प्रति प्रत्यक्षसामग्री प्रतिबंधकतायां निरवि

रत्न० त्वभिन्नविषयकानुमित्सादिसामग्र्यभावानामनंतानां निवेशात्तादृशसामग्र्यपेक्षया स्वल्पतरसमानविषयकप्रत्यक्षादि
३० सामग्र्यभाववत्त्वघटिताया अनुमितिसामग्र्या एव लघुत्वात् । एतया तस्या एव प्रतिबंधकत्वाभिप्रायकं पुनरन इतिवाच्यं ॥ न हि घटा
30 द्युभयघटस्यानुमितिप्रसक्तौ भयसामग्रीकाले प्रत्यक्षवारणाय भिन्नविषयकप्रत्यक्षे प्रतिबंधकत्वान्तरकल्पनाया एवं न्या प्रति
य्यत्वात् ॥ न च लौकिकप्रत्यक्षे प्येतादृशेंद्रियजन्यत्वाद्युद्धुं मुक्ते अनुमितिसामग्री प्रतिबंधकतायां भिन्नविषयकानु
मित्सादिसामग्र्यभाववत्त्वघटिताया एवम्प्रत्यक्षसामग्र्या [illegible]त्वाभावनिवेशात् अनुमितिसामग्र्यपेक्षया प्रत्यक्षसामग्र्या घ
टीरगौरवाभावात् ॥ वस्तुतस्तु ॥ ~~समानविषयकपरोक्षत्वावच्छिन्नं प्रतिप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्र्याः [illegible]~~
~~[illegible]~~ समानविषयकपरोक्षत्वावच्छिन्नं प्रतिप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्र्या एकप्रतिबंधकत्वकल्प रामः
ने भिन्नविषयकानुमितिसामग्र्यभावः तादृशापादकसामग्र्यभावानामेकत्र निवेशनीयतया विशेषणविशेष्यभावे वि ३०

निगमनाविरहप्रसंगादिति विशिष्यसमानविषयकानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति भिन्नविषयकानुमितिमात्रसामग्र्य
भाववत्त्वघटिततायाः प्रत्यक्षसामग्र्याः एष्य कूटस्य च प्रतिबंधकताकल्पनमेवोचितमिति प्रत्यक्षान्यज्ञानत्वावच्छिन्ने ज्ञानेऽनुमितिसा
हेतुत्वं न तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतावाहुल्यप्रयुक्तगौरवमपि पादकं॥ एतादृशामुक्तभावस्याप्यनुमितिसामग्र्याः प्रत्यक्षत्वव्याप्यत्वाद्य
वच्छिन्नं प्रति विशिष्यप्रतिबंधकताकल्पनस्योचितत्वेऽपि॥ अनुमितिभिन्नज्ञानत्ववैजात्यं प्रागेव [redacted] व्यवस्था
पितमिति तस्मादनुमितित्वस्य ज्ञानत्ववृत्तिजात्या समं संकरभयेन तदभाववद्व्याप्यवज्ज्ञानत्वादिप्रतिबध्यतावच्छेदकजातेरनुमितिसा
धारण्यासंभवात्॥ तदभाववद्व्याप्यवज्ज्ञाननिरोधेनैव तदनुमितिं प्रतिबुभीयादिति न संशयानुमित्यनुपपत्तिलेशोऽपि॥ मैवं
॥ अनुमितिसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकजातेः प्रत्यक्षसाधारण्ये जातिः परमेश्वरज्ञानेऽपि स्वीकरणीया॥ अन्यथा प्रत्य
क्षत्वजात्या संकरप्रसंगात्॥ नचेश्वरज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वजातिमत्त्वे मानाभावात् न सांकर्यमिति वाच्यं॥ तत्र तादृशजाते स्वम्भि

साध्यस्य विशिष्टनिगमनाविरह इति साध्यत्वस्यानुमितौ प्रतिबन्धकत्वे च वाह्यत्वादिकं ज्ञानप्रत्यक्षत्वादिकं नाति विशे० २

रत्न० ३१ 31 ग्राहकमानसिद्धत्वात्॥ एवं च निस्यङ्क्तितपाताद्ग्राज्जातेः सामग्र्यभावजन्यतावच्छेदकत्वं नोपपद्यते॥ ॥ जन्यत्वविशेषेपि तायास्त
स्यास्तथात्वे च विशेषणविशेष्यभावे विनिगमनाविरहः॥ कालिकसंबंधेन घटत्वादिनिवेशे पंचमप्रतिबन्धकावच्छेदकीभूतस्यानु
मितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वानुरकेत्येनमप्यावश्यकमेवेति॥ पक्षताज्ञानप्रत्यक्षजानेरनुमितिसाधारणे बाधकाभा
वङ्स्ताङ्॥ अत्रेदं चिन्त्यताम्॥ ज्ञावच्छेदविशिष्टज्ञानसाम्यकाले समानविषयकोपनीतभानस्यानुमितेश्चानुदया
न्द्वारणाय विशिष्योपनीतभानस्यानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकताद्वयकल्पनापेक्षया लाघ
वात् प्रत्यक्षानुमितिसाधारणीमेकां जातिं स्वीकृत्य तदवच्छिन्नं प्रति तस्या एकमेव प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते॥ तादृशजात्यास्संकरे
ग्राम णावश्यस्य ज्ञानस्य हृत्तिज्ञानेरनुमितिसाधारण्यं न संभवतीति॥ न चानुमितिप्रत्यक्षसाधारणवैजात्यस्यकिञ्चित्साधारण्ये रत्न०
नजन्यत्वनिवेशाद्विशिष्य प्रतिबन्धप्रतिबंधकभावकल्पनमेवोचितमितिवाच्यम्॥ इच्छाधीनप्रमाणविषयकलौकिकप्र ३१

सत्त्वेव्यभिचारवारणाय लौकिकान्यत्वनिवेशे प्रत्यक्षस्यावश्यकत्वात् इति तद्धर्मवत्त्वनिरूपसाधारणप्राभाकरात्।। नच पारेच्छा वि-
शिष्टशाब्दसामग्रीकाले भिन्नविषयकोपनीतभानवारणाय तत्र तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वेन रक्तत्वनायाः आवश्यक-
त्वात् तत्र।। विषयमात्रे ऽप्यलौकिकान्यत्वमपि तत्त्वावच्छिन्नमसेवतत्प्रतिबंधकतायाः कल्पनात् तत्र एव समानविषयकोपनीत-
भानवारणसंभवात्।। समानविषयकानुमितित्वमेव तादृशसामग्री प्रतिबध्यतावच्छेदकमस्तु।। किं तादृशावैजात्यकल्पनमैवेतिवा-
च्यं।। शाब्देच्छाविशिष्टशाब्दसामग्रीकाले भिन्नविषयकलौकिकप्रत्यक्षवारणाय भिन्नविषयकत्वे जातीयमस्य क्षत्वावच्छि-
न्नं प्रतीतादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वस्य नापाग्रावश्यकत्वात्।। भिन्नविषयकोपनीतभानवारणसंभवाद्विषयमात्रे तत एव
ले ऽप्यलौकिकान्यत्वमत्वावच्छिन्नमति तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायाम् नावश्यकत्वात्।। अथ भिन्नविषयकलौकिक
प्रत्यक्षस्यासिद्धा रकं पर्वतो वह्निव्याप्यवह्न्यादिशाब्दसामग्र्याः प्रतिबध्यतावच्छेदके वह्न्यादिप्रकारतानिरूपितपर्वते तादृशा

र.नं० त्वावच्छिन्नविधेयताभिन्नप्रकारतान्यविषयत्वं वाच्यम्॥ एवं च तद्धूरकवन्हिप्रकारतायां लौकिकत्वनिवेशेनैव तादृशप्रतिबध्यता
३२ वच्छेदकस्य समानविषयकोपनीतभानसाधारण्यसंबंधेनानुमितिस्थलीयप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य तत्साधारण्यविरहेऽरा किं पितृतिविरहे २
32 नादृशवैजात्ये नेति चेन्न॥ भिन्नविषयकप्रत्यक्षस्थलीयप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वप्रकारकेच्छासाधारण्याच्छाब्दविषयके
च्छात्वेनेच्छायां निवेशात् न तत्स्थलीयप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य समानविषयकोपनीतभानसाधारण्ये पर्वते वन्हितानं जा
यतां पर्वते वन्हिप्रत्यक्षं जायतामित्याकारकेच्छाकालीनवन्ह्याद्युपनीतभाने व्यभिचारप्रसंगात्॥ न च वन्हिमान्पर्व
तो धूमवान्हि साधनानुमितौ व्यभिचारवारणाय पर्वतत्वावच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितवन्ह्यादिविधेयताया एवानुमितिस्थली
यतादृशसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ निवेशनीयतया तादृशप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य प्रत्यक्षसाधारण्यं न संभवति रामं०
मा विधेयतायाः प्रत्यक्षसाधारण्ये मानाभावादिति प्रत्यक्षस्थले स्वमतेऽप्रतिबंधकत्वकल्पनस्यावश्यकतया च्छत्वेन तादृशवैजा ३२

विधेयतायाः प्रत्यक्षसाधारण्येनानुपगमेऽपि वह्निमान्शाब्दबोधेच्छाविशिष्टशाब्दबोधसामग्रीकाले वह्निमान्पर्वतो घटवानित्याद्यनुमित्युत्पत्तेरनंगीकारान्नदोषः॥ १॥

१ ये स्यकल्पनैतिवाच्यं॥ एतदनुरोधेनैव वस्तुत इति ध्येयतायाः पर्वतो वह्निमानित्यादिसमूहसाधारण्योपगमात् इत्यलं बहुज

ल्पनेन॥ पनु॥ शाब्दबोधादिनिष्ठतद्भाववद्व्याप्यवत्ता निर्णयाप्रतिबंध्यतावच्छेदकस्यानुमितिसाधारण्यविरहेपि अनुमितौ

तद्भावव्याप्यवत्ता निर्णयस्य॥ स्वातंत्र्येणैव प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते॥ अत्र यथा इच्छाविशिष्टवह्न्यभावव्याप्यवान्पर्वत इत्याकारकशाब्दबोधसामग्रीदशायां पर्वतो व

ह्निमानित्याकारकानुमितेर्वारणाय तत्तादृशशाब्दबोधेच्छाविशिष्टशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकत्वस्य कल्पनीयतया गौरवात्तत्प

ते तद्भाववद्व्याप्यवत्ताज्ञानप्रतिबंधकत्वमतेतु तदभावस्य कार्य्यकालवृत्तितया हेतुत्वोपगमात्॥ तादृशशाब्दबोधोत्पत्तिदशा

यां तद्भाववद्व्याप्यवत्ता निर्णयाभावासत्वे नैवानुमितिवारणसंभवात्॥ तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं न कल्प्यते इति तद्व्यस

त्॥ तद्भाववद्व्याप्यवत्ता निर्णयाभावादीनां कार्य्यसहभावेन हेतुताया अन्यथादूषितत्वात्॥ केचित्तु॥ अनुमितिंप्रति तद्भाववद्व्या

प्यवत्ता निर्णयस्य प्रतिबंधकत्वस्वीकारे पर्वतो वह्निमानित्याकारकानुमितौ च वह्न्यभावव्याप्यवत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्य

रत्नं० ताकबुद्ध्यादिप्रकारकप्रत्यक्षादिसामग्र्या इच्छाविशिष्टायाः प्रतिबंधकत्वकल्पनेन लाघवं तादृशप्रत्यक्षादिसामग्रीकाले वह्न्यभाव
३३ व्याप्यवान्पर्वत इत्याकारकविशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयप्रसक्त्याया अप्रामाण्यकत्वाज्ञानत एव वह्निमान्पर्वत इत्याकारकानुमि
३३ तिवारणासंभवात्॥ न चैकत्रद्वयमिति रीत्या वह्न्यभावव्याप्यवान्पर्वतो घटवानित्याकारकप्रत्यक्षस्येच्छासहितसामग्र्या इत्यायां
पर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमितिवारणाय तादृशाहार्यज्ञानसामग्र्याः प्रतिबंधकतायाः उभयमतसिद्धत्वात्॥ विशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधसामग्रीद्वयापन्नामपि तन्मते एवं तथाविधानुमितिवारणासंभवेन तादृशसामग्रीनियतायाः विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसा
मग्र्याः पृथक् प्रतिबंधकत्वकल्पनमप्यावश्यकं वनास्तीति वाच्यम्॥ एकत्रद्वयमिति रीत्या तादृशप्रत्यक्षसामग्र्याः पर्वतो वह्न्य
भावव्याप्यवद्घटोभयप्रकारकप्रत्यक्षं जायतामिति तादृशेच्छाविशिष्टाया एव प्रतिबंधकत्वात्॥ एकविशिष्टपरवैशिष्ट्यावगा राम०
हिप्रत्यक्षसामग्र्याः वह्न्यभावव्याप्यवत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकघटप्रत्यक्षं जायतामिति तादृशेच्छाविशिष्टवैशिष्ट्यबो ३३

धसामग्रीकालेऽतनोऽनुमित्सापमेवोरणसंभवात्॥ एतादृशेच्छाविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीकाले प्रतिबंधकत्वान्तरकल्प
नायाभवन्मते स्त्रावश्यकत्वात्॥ न च तादृशेच्छयोर्वह्न्यभाववव्याप्यप्रकारतानिरूपितपर्वतविशेष्यतानिरूपितद्वयादि
प्रकारताप्रकारकत्वेनानुगमय्य व्याप्यकसामग्रीप्रतिबंधकतायां निवेशो नैवोक्तस्थले ऽप्यापत्तिवारणसंभव इति वाच्यं
॥ तत्र तादृशेच्छयोरनुगतरूपेणानिवेशो विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोजायतामित्येतादृशेच्छासत्त्वे विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकानि
र्णयसत्त्वेपि वह्न्यनुमित्यनुदयप्रसंगात्॥ स्यादेतत्॥ पर्वतत्वसामानाधिकरण्यमात्रावगाहि वह्न्य[illegible] भाव
व्याप्यवत्तानिर्णयपर्वतेति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्रीकाले सामानाधिकरण्येन वह्न्याद्यनुमित्योर्वारणाय तादृशसामग्र्याः
सामानाधिकरण्येनानुमितिं प्रति प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकं॥ न चैवं स्त्रवच्छेदकावच्छेदेनानुमितिं प्रति तादृशसा
मग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवमस्त्वेवेति वाच्यं॥ सामानाधिकरण्यमात्रावगाहिन्यामनुमितौ तत्प्रतिबंधकत्वे

तादृशोभयावच्छेदकत्वानभ्युपगमात्॥४

रत्नं. कल्पनीयेउभयसाधारणपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकसंयोगसंसर्गकवह्न्यनुमितित्वस्यैवप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वात्॥ अवच्छेदका
३४ वच्छेदेनानुमितौ स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वकल्पनस्यभवन्मतेप्यभावात्॥ नचावच्छेदकावच्छेदेनानुमितिर्जायतामित्येतादृशे
३५ च्छायाउत्तेजकत्वानुरोधेनावच्छेदकावच्छेदेनानुमितौस्वतंत्रप्रतिबंधकताकल्पनमावश्यकमितिवाच्यम्॥ तादृश[illegible]सामग्र क २
ग्रीदशायांभवन्मतेएवमपितादृशेच्छाबलादवच्छेदकावच्छेदेनानुमितेरनुपगमात्॥ अथैवमपिपर्वतत्वावच्छेदेनवह्न्य
भाववत्तावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधोजायतामित्येतादृशेच्छाविशिष्टायाःपर्वतत्वावच्छेदेनवह्न्यभावव्याप्यवत्तानिरो
पधबुद्धिरितितथाविधविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामग्र्याःपर्वतत्वावच्छिन्नपक्षकवह्न्यनुमितिंप्रतिप्रतिबंधकत्वाकल्पनेन
लाघवमस्त्वेवेतिचेत्सत्यं॥ एतादृशरीत्यावच्छेदकावच्छेदेनतदभावव्याप्यवत्तानिरोपस्यप्रतिबंधकत्वमायातं॥ एवमु एमं.
पिसामानाधिकरण्येनतदभावव्याप्यवत्तानिरोपस्यप्रतिबंधकतायानिर्युक्तत्वयासामानाधिकरण्येनोभयव्याप्य ३४
क१

वच्छाला ना संप्रा यानुमितिः स्यादेवा न च समानाधिकरण्ये नो भयव्याप्य १
वच्छाहानात्सामानाधिकरण्ये नैवोभयानुमितिः स्यात्॥ सा च न संशयः॥ अवच्छेदकावच्छेदेन एकतरकोट्यवगाहिज्ञानस्यैव
वतथात्वात् इति वाच्यं॥ अवच्छिन्नसंयोगादिरूपसाध्यतावच्छेदकसंबंधघटितव्याप्यवगाहिनः समानाधिकरण्येन हेतुम
त्ताज्ञानादपि अवच्छेदकावच्छेदेनानुमित्युत्पत्त्या तादृशोभयव्याप्यवत्ताज्ञानादेव संशयानुमितिसंभवात्॥ नैवं सामा
नाधिकरण्येन तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्यावच्छेदकावच्छेदेनानुमितिंप्रतिबंधकत्वकल्पने तादृशनिर्णयवति प्रति
न सामग्र्यास्तथाविधानुमितिप्रतिबंधकत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवमस्त्येव॥ भवन्मते तादृशानुमितौ न तथाविधनिर्ण
यस्याप्रतिबंधकत्वे स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वकल्पनाया आवश्यकत्वात्॥ तथाहि॥ सामानाधिकरण्यमात्रावगाहिन्यनुमि
तौ तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकतायां मुख्यसंयोगादिसंसर्गकानुमितित्वमेव प्रतिबंधतावच्छेदकं वाच्यं॥ अन्यथा का
लिकविशेषणताविशिष्टसंयोगसंसर्गकानुमितिजोयतात् इसे तादृशोऽधीनविशिष्टसंयोगसंसर्गकानुमितौ

रत्नं० तद्भाववत्वस्य व्यभिचारप्रसंगात् ॥ तादृशेच्छायाश्चापि तत्त्वेनोत्तेजकत्वे तादृशाविशिष्टसंसर्गकानुमितिसामग्र्यामसत्त्वां प्युद्धसंयोग दोग १
३५ संसर्गकानुमितिप्रसंगात् ॥ एवं चावच्छेदकावच्छेदेनानुमितेस्तादृशप्रतिबंध्यतावच्छेदकानाक्रान्ततया तादृशप्रतिबं तत्र
35 धकत्वान्तरकल्पनमावश्यकमेवेति ॥ तस्मात्तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनापेक्षया लाघवादवच्छेदकावच्छेदेना
नुमितौ सामानाधिकरण्येन तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयप्रतिबंधकतासिद्धौ नोपदर्शितसंशयानुमितिप्रसंगदस्या
दुः ॥ तद्व्यसनात् ॥ तथा हि ॥ पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्याद्यनुमितौ पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्न्यभावव्याप्य
वत्तानिर्णयादीनां प्रतिबंधकत्वेपि द्रव्यत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्न्याद्यनुमितौ इच्छाविशिष्टायां वह्न्यभावव्याप्यवान्प
र्वतो घटवान् इत्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वमवश्यं कल्प्यं तथा च तत्रैव धर्मितावच्छेदकमनिवेश्य राम०
वह्निमानित्येतादृशानुमितेः साकारतातया तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयप्रतिबंधकताकल्पनमप्युक्तं ॥ नव द्रव्य ३५
वह्निविधेयकानुमितित्वस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वोपगमेन तादृशसामग्री इत्यर्थः ।

त्वावच्छिन्नविशेष्यताकानुमितिजनकतया पुराणमयत्वावच्छिन्नविशेष्यकानुमितिजनकताऽऽसाकारकेच्छयोः एयकूरएय
रूढजनकत्वानुरोधात् धर्मितावच्छेदक निवेशनमावश्यकम् ॥ अन्यथा सकलेच्छानामेकत्रोजनकत्वे एकधर्म्मावच्छिन्न
विशेष्यकत्वप्रकारकानुमितीच्छासत्त्वेऽन्यधर्म्मावच्छिन्नविशेष्यताकानुमितिप्रसंगादिति वाच्यम् ॥ धर्म्मितावच्छेदकतासं
बंधेनानुमितिं प्रति स्वीयानुमितिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितविशेष्यत्वप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्वप्रकारतानिरूपितप्र
कारतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकानुमित्साभावविशिष्टसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेनैकधर्म्मावच्छिन्नविशेष्यताकत्व
प्रकारकानुमित्साकाले ॥ अन्यधर्म्मावच्छिन्नविशेष्यताकानुमित्यापत्तेरसंभवात् ॥ नारदस्यानुमित्साभावस्य तदानीं धर्म्मि
ते तरेऽसत्त्वात्तत्र धर्म्मितावच्छेदकतासंबंधेनानुमितेरुत्पत्तुमर्हत्वात् ॥ नचेनाकारणसमवहितविशेष्यतावच्छेदकप्रकार
कतानात्मिकायावह्निव्याप्यवान्पर्वतोघटवानित्यादिप्रत्यक्षसामग्र्याः द्रव्यत्वादिरूपविशेष्यतावच्छेदकनिष्ठप्रतिबंधकतावच्छे

रत्न० रकसंबंधो दुर्वच इति वाच्यम् ॥ एककालीनत्वस्य कालिकविशेषणतया स्वघटितत्वस्यैव वानारणासंबंधत्वादिति ॥ यत्तु ॥ अनुमि-
३६ तिं प्रति तदभाववद्व्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबंधकत्वे पर्वतत्वावच्छेदेन वह्न्याद्यनुमितिं प्रति वह्न्यभावव्याप्यवत्पर्वतत्वावच्छि-
36 न्नविशेष्यताकवह्न्याद्यभाववत्तानिर्णयस्य प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवं ॥ तादृशविशिष्टधर्म्मावच्छिन्नविशेष्यताक-
बाधबुद्धिमत्त्वे तदभाववद्व्याप्यवत्ताज्ञानस्यावश्यकत्वात् ॥ तत एव तादृशानुमितिवारणसंभवात् ॥ तदभावव्याप्यवत्तानि-
र्णयस्याप्रतिबंधकत्वेपि तादृशबाधबुद्धेः पृथक्प्रतिबंधकत्वकल्पने क्षतितादृशबाधबुद्धेः पृथक्प्रतिबंधकत्वं नास्ति ॥ पुरः
पर्वतत्वादिधर्म्मितावच्छेदकबाधबुद्धेः तन्मात्रधारणा पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्न्याद्यभाववत्तानिर्णयत्वेन प्रतिबंध-
कत्वकल्पनयैवोपपन्नेरिति तु नाशंकनीयम् ॥ तथा हि ॥ नीलपर्वतो वह्निमान्पर्वतो वह्न्यभाववान् इत्याकारकसमूहा- रत्न०
लंबनसाधारणाय पुरः पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्निप्रकारकसंशयाय भेदस्यैव नादर्शबुद्धिप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ ३६

कूपनिष्ठायत्वा बाध १

रौ निवेशनीयतयातस्य च नीलपर्वतो वह्निमान्नवेति संशयापत्त्याधारणे तादृशसंशयस्यापि प्रतिबंधकत्वापत्तिरतः प्रकृप
र्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्न्यभावप्रकारतेर्वपर्वतो वह्न्यभाववान् इत्याकारकतादृशबाधबुद्धिप्रतिबंधकतायां निवे
श्या॥ एवं च कथं तादृशबाधबुद्धौ रेकरूपेण प्रतिबंधकत्वमिति चेन्न तादृशविशिष्टधर्मावच्छिन्नविशेष्यताकबाध
बुद्धेः प्रतिबंधकत्वाज्जनकत्वनमावच्छेदकमेवेति॥ तत्र प्रथमपादे यमेव॥ वह्न्याद्यभाववत्तानिर्णयस्य तदनुमितिविरोधि
त्वेपि तादृशविशिष्टधर्मावच्छिन्नविशेष्यताकबाधबुद्धेः प्रतिबंधकत्वाज्जनकत्वनमावच्छेदकमेव॥ अन्यथा प्रमाणप्रज्ञा
नानास्कंदितस्यैव तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य विरोधित्वात् तद्भावव्याप्यत्वेनोपात्ताप्रामाण्यग्रहकालेवह्न्यभावाद्यंशेन त
९। नास्कंदितवह्न्यभावव्याप्यवान् पर्वतो वह्न्यभावव्याप्यधूमाकारकबाधबुद्धौ जनकं अनुमित्यादप्रसंगात्॥ न चैनम् क्षित्वदमु मितु
पेति॥ अयथापाधारणमपत्वं वह्न्यभावव्याप्येपाधारणमयत्वं वा प्रयच पर्वत इत्याद्याकारकज्ञानसत्त्वे वह्निव्याप्यवत्ताज्ञाना

न्दत्वप्रकारकबुद्धित्वं प्रति चादृष्टेच्छाविरहविशिष्टतदभावव्याप्यवत्तानिर्णयत्वादिना नानाप्रतिबंधक ८
रत्नं० न्निश्चयात्मकवह्न्यनुमितिवारणाय वह्न्याद्यनुमितित्वावच्छिन्नं प्रति पाषाणमयत्वाद्यवच्छिन्नधर्मिकवह्न्यभावव्याप्य
३७ त्वग्रहविशिष्टपाषाणमयत्ववज्ज्ञानिर्णयत्वेन प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकं॥ एवं च वह्न्यभावव्याप्यपाषाणमय
त्ववान् पर्वत इत्यादिविशिष्टज्ञानदशायामपि तादृशप्रतिबंधकतावच्छेदकावच्छिन्नसत्त्वात्॥ कथं वह्न्यभावव्याप्यपा
षाणमयत्ववान् वह्निव्याप्यधूमवांश्च पर्वत इत्याद्याकारकपरामर्शात्संशयानुमितिरुत्पद्यत इति चेत्॥ मा भूत्तादृशसा
धनतावच्छेदकावगाहिनः परामर्शात्संशयानुमितिः॥ वह्निमदन्यावृत्तिवह्न्यभाववदन्यावृत्तिमांश्च पर्वत इत्याकारक
परामर्शानुसारेण॥ वस्तुतस्तु॥ तादृशज्ञानदशादिकाले निश्चयानुमितिसंसारस्यापि विवादस्य सत्त्वतया तादृशाद्यनु
मितिं न विशिष्टपाषाणमयत्वादिप्रकारकज्ञानत्वेनानुमितिप्रतिबंधकत्वमपि निष्फलकमेवेति॥ साधनतावच्छेदकाव राम०
गाहिपरामर्शात्संशयानुसारेऽपि बाधकाभाव इति। अत्र च रंति॥ तत्प्रकारकत्वकस्य नापेक्षयात तदभावव्याप्यवत्ताज्ञानिर्णा ३७

याभावविशिष्टबुद्धित्वावच्छिन्नं प्रति तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयत्वेनैकमेव प्रतिबंधकत्वं कल्पने लाघवात्॥ अत्राहार्येत्या
२ न स्यात्तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयविशिष्टत्वान्न व्यभिचारः॥ न चेच्छां विनापि तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयविशिष्टमस्तु क्षापत्ति
रिति वाच्यं। चाक्षुषेच्छाविशिष्टचाक्षुषं प्रति चाक्षुषेच्छात्वादिना हेतुत्वकल्पनात्तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयविशिष्टत
त्प्रकारकचाक्षुषादिगोचरेच्छाजन्यतावच्छेदकाक्रान्ततया तां विनाप्यापत्त्यसंभवात्॥ न चेच्छाया हेतुत्वकल्पनस्याधिक्या
न्नायं कल्पः साधीयानिति मतम्॥ इच्छाया उत्तेजकत्वे प्रामाण्यज्ञानाभावादिभिः समं इच्छाभावानां विशेष्यविशेष
णभावे विनिगमनाविरहेण न स्यात्॥ इच्छाहेतुत्वकल्पनस्यैवोचितत्वात्॥ एवं मतत्रये तद्भावव्याप्याभावविशिष्टबुद्धि
त्वावच्छिन्नं प्रत्यपि तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावस्य हेतुत्वान्तरं न कल्प्यते न हि विशिष्टबुद्धिं प्रति तस्य हेतुत्वे कल्पनीये वि
षयमनिवेश्य तद्विशिष्टबुद्धितद्भावव्याप्याभावादिविशिष्टबुद्धिसाधारणतद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावविशि

त्व

रत्न० र्थस्यैवजन्यतावच्छेदकत्वोपगमात्॥ एककार्यैककारणेनैवोपपत्तेः॥ तथा च तत्कारकानुमितेरपि नरभावव्याप्यवत्तानि-

३८ त र्णयाभाववैशिष्ट्यरूपतादृशनिर्णयाभावजन्यतावच्छेदकाक्रांततया न संशयानुमितिप्रसंगः॥ अथ नरभावव्याप्यवत्ता-

निर्णयाभाववैशिष्ट्यं स्वक्षणाव्यवहितोत्तरत्वस्वसमानाधिकरणत्वस्वसामानाधिकरण्योभयसंबंधेन वाच्यम्॥ तथाचासंशता-

भावस्य समानतनयातरभावव्याप्यवत्तानिर्णयाधिकरणस्य प्रतियोग्यनधिकरणत्वावच्छेदेन नरभावाधिकरणत्वा-

त्॥ तदुत्तरसंशयोत्पन्नमहाव्याप्यत्वानमपि तादृशोभयसंबंधेन नरभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभाववैशिष्ट्यमिति तत्र व्यभिचा-

रो दुर्वार एव॥ तदव्यवहितपूर्वक्षणावच्छेदेन नरभावाधिकरणेनादृशनिर्णयाभावरूपकारणासत्वात्॥ न च स्वसामानाधि-

करण्यस्वाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वोभयसंबंधेन तादृशनिर्णयवदन्यत्वमेव तादृशनिर्णयजन्यतावच्छेदकं वाच्यं॥ राम०

~~सर्पविनाशस्य नतादृशभावसंबंधेनत्याचेयनिर्णयवदन्यत्वमेव तादृशनिर्णयजन्यतावच्छेदकं वाच्यं॥~~ आहार्यत्वे तान ३८

पाभा०२

स्य च तादृशोभयसंबंधेन तथाविधनिरूपितवृत्तित्वाभावान्नव्यभिचार इति वाच्यं ॥ तादृशानिरूपितवृत्तित्वस्यानित्यसाधार
णतया जन्यतावच्छेदकत्वासंभवात् ॥ जन्यत्वादिनिवेशे च तु पदद्वितविनिगमनाविरहेणानन्यसंगमात् ॥ मैवं ॥ स्वावच्छे
दकक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वस्वाश्रयसमवेतत्वोभयसंबंधेन तदभावव्याप्यवृत्त्यानिरूपिताभावाधिकरणताविशि
शिष्टत्वस्यैव तादृशाभावजन्यतावच्छेदकत्वेन तदभावव्याप्यवृत्त्यानिरूपितयोगेरेस्यन्नमाहात्म्येन ज्ञानं चैस्वाधिकरणनिष्ठतदभा
वव्याप्यवृत्त्यानिरूपिताभावाधिकरणतावच्छेदकक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकतादृशाधिकरणताव्याप्तद्व्यवहितत्तद
ना वैकृणानवच्छिन्नत्वात् ॥ किंतु । स्वात्मनिष्ठतदभावव्याप्यवृत्त्यानिरूपिताभावाधिकरणतावच्छेदकक्षणाव्यवहितोत्तरक्ष
णोत्पत्तिकम् ॥ ननु तादृशाधिकरणताश्रयसमवेतमतेनोपदर्शितोभयसंबंधेन तादृशाधिकरणताविशिष्टत्वदि
तिनव्यभिचारः ॥ वस्तुतो नित्यसाधारणधर्मस्य जन्यतावच्छेदकत्वेपि हानिविरहात् ॥ तदभावव्याप्यवृत्त्यानिरूपितवि

६ त[illegible]विशिष्टाधिकरणत्वघटिताभावप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वरूपव्यापकत्वं न[illegible]

रत्न० शिष्टान्यत्वमेव नाहपाभाव जन्यतावच्छेदकं ॥ न च निरुक्तसाधारणधर्मस्य जन्यतावच्छेदकत्वे कार्य्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरु
३५ व्यक्तेरव्यवहितपूर्वक्षणप्रसिद्ध्यानन्तरव्यवहितपूर्वक्षणावच्छेदेन तदधिकरणे कारणस्यासत्त्वाद्व्यभिचार इति वाच्यम्
३५ ॥ अव्यवहितपूर्वक्षणस्य प्रसिद्ध्यानन्तरव्यवच्छेदेन कारणस्य वृत्तिकारणाभावस्याप्रसत्त्वेन व्यवहितपूर्वक्षणावच्छेदेन का त्ता
र्य्यसामानाधिकरण्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वरूपव्यभिचारस्यासंभवात् ॥ अथ निरुक्तसाधारणधर्मावच्छिन्ननिरूपि
तकारणतावृटकव्याप्यकतापाच्चप्रसिद्धानन्तरस्य जन्यतावच्छेदकत्वमुपपद्यते । तथाहि ॥ तद्धर्मावच्छिन्नाव्यवहितपू
र्वक्षणावच्छिन्नत्व तद्धर्मावच्छिन्ननिरूपितकारणतावृटकं ॥ घटत्वावच्छिन्नाधिकरणोत्पत्तिद्वितीयक्षणानन्तराव्यवहितपूर्व
क्षणावच्छेदेन दण्डत्वावच्छिन्नाभावसत्त्वात् ॥ दण्डादीनां घटत्वावच्छिन्ननिरूपितकारणत्वानुपपत्तेः ॥ किं तु ॥ तद्धर्मावे राम०
च्छिन्नाधावद्व्यक्त्यपः प्रत्येकं तत्तदव्यवहितपूर्वक्षणावच्छिन्नतत्तदधिकरणनिष्ठाधिकरणतानिरूपिताधेय ३५

३ नित्यसाधारणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानित्यव्याप्यवहितपूर्ववर्तित्वप्रतियोगिताकत्वावच्छिन्न [illegible]

तावच्छेदकधर्मवत्त्वरूपव्यापकत्वमेव तद्धर्मावच्छिन्ननिरूपितकारणतावृत्तेः तद्दण्डत्वादीनामपि वृत्तित्वावच्छिन्नपर्याप्तिं चि ते ।
प्रत्यव्यवहितपूर्ववर्त्तित्वावच्छिन्नतत्प्रत्याधिकरणनिष्ठाधिकरणतानिरूपिताधेयतावच्छेदकत्वात् ॥ वृत्तित्वावच्छि
न्नेऽप्रतितनद्दण्डत्वादिनापि हेतुताप्रसंगइत्यतो यावदिति ॥ एवं च निरूपितताद्रूप्यसम्बन्धेऽव्यवहितत्वमेवाप्र
सिद्धमिति ॥ मैवं ॥ स्वाव्यवहितपूर्ववृत्तिक्षणावच्छिन्नस्वाधिकरणवृत्तिकत्वसंबंधेन [redacted]
कत्वसंबंधेन तद्धर्मावच्छिन्नविशिष्टाभावस्तत्प्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वरूपव्यापकत्वमेव ॥ तद्धर्मावच्छिन्न
निरूपितकारणतावृत्तेः ॥ वृत्तित्वावच्छिन्नप्रत्यनन्तराव्यवहितपूर्ववृत्तिक्षणावच्छेदेन तादृशप्रत्यसंतराधिकरणे दण्डत्वावच्छिन्ना
पि भावसत्त्वेपि न तादृशाभावः उपराधीत संबंधेन कयावृत्तित्वावच्छिन्नप्रत्याविशिष्टइतिनोक्तानुपपत्तिः ॥ एवं च नित्य
साधारणधर्मावच्छिन्ननिरूपितसमाप्तेतादृशव्यापकतायाः प्रसिद्धानतत्र जन्यतावच्छेदकत्वेन किंचिद्दूषणमिति ॥

रत्न० त्र्यपतद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावविशिष्टत्वस्यतादृशानिर्णयविशिष्टान्यस्यसज्जन्यतावच्छेदकत्वेपिसंशयानुमिति
४० स्वीकारमतेनकिंचिद्बाधकं।। तादृशानुमितेः तथाविधनिर्णयविशिष्टत्वेनतद्भावहेतुतायांव्यभिचारविरहात्।। नचा
५० प्रामाणिकतथाविधानुमितिव्यक्तिकल्पनेगौरवमितिवाच्यं।। भवन्मतेतत्तज्ज्ञानांतरोत्पादस्यादृष्टप्रयोजकतयावश्यक्लृ
कल्पनसाम्यादितिचेन्न।। साधकविरहएवतन्मतेबाधकः।। नचपरामर्षादिघटितसामग्र्याः सौप्रयोजनविरहेण
तद्भावव्याप्तौप्रयोजनविरहेण तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावानिवेशनेनउभयव्याप्यवत्ताज्ञानकालेपि अनुमितिप्र
म योजकसामग्रीरूपसाधकत्वेननसाधकविरहइतिवाच्यं।। तादृशसामग्र्यांसौतद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावानिवेशे
तादृशानिर्णयघटितविशेषिसामग्र्यभावनिवेशनस्यावश्यकतयातदपेक्षयालाघवेनतादृशानिर्णयाभावनिवेशन एम०
स्यैवोचितत्वादित्यलंपल्लवितेन।। स्मरेतत्।। अनुमितिंप्रतितद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयस्यप्रतिबंधकतायांभिन्न ४०

विषयकप्रत्यक्षादिकं प्रत्यनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां तत्र भावाभावाप्यवत्तानिर्णयाभावस्याधिकस्य निवेशे गौरवम् ॥
अथ यानुमित्यादिसामग्रीकाले भिन्नविषयकप्रत्यक्षादिवारणाय प्रत्यक्षहेतुत्वावच्छिन्नं प्रतिस्वहेतिप्रतियोगिकत्वसंबंधे
नकृतिविशिष्टस्यानुमित्यादिप्रागभावस्यैव प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते ॥ ननु सामग्र्याः अनुमितिव्यवहितप्राक्कालेपि तत्सत्वा
ग्भावसत्वात् कृतिवैशिष्ट्यनिवेशानुं स्वरूपजितत्वं च कालिकविशेषणतया ॥ एतादृशसंबंधे नकृतिविशिष्टानुमिति
४१ प्रागभावोऽनुमित्यव्यवहितप्राक्काले वर्त्तते ॥ तदुत्तरोत्पन्नानुमितेस्तत्कालीनकृतिरहितत्वात् ॥ तादृशानुमितिप्रागभा
वस्य तादृशसंबंधेन तद्धानीकृतिविशिष्टत्वात् ॥ ननु अव्यवहितपूर्वकालेन तत्कालीनप्रागभावस्य तद्धानीतनकृतिविशिष्टप्रतियो
गित्वाभावात् ॥ अतो न काप्यनुपपत्तिः ॥ न च सामग्र्या अप्रतिबंधकत्वे प्रत्यक्षादिसामग्रीकालेऽनुमितिवारणाय तत्तुल्य
रति सुज्ञास्वं प्रतियोगिकत्वसंबंधेन कृतिविशिष्टप्रत्यक्षप्रागभावस्यैव प्रतिबंधकत्वं वाच्यम् ॥ तथा च पत्रेव स्यानु

रत्न० मितिसामग्री[illegible]प्रसक्तसामग्रीचतत्रप्रसक्तोत्साधीनो वह्न्यनुमित्यनुसारः प्रसक्तानुसारेः तादृशासंबंधेन कृ
४१ तिविशिष्टप्रसक्तप्रागभावरूपानुमितिप्रतिबंधकस्य सत्वप्रसंगे न वह्न्यनुमित्सारे बाधकाभावात् ॥ वह्न्यनुमित्यनुसारा
सु धीनप्रसक्तोत्सारः वह्न्यनुमित्सारे प्रसक्तप्रतिबंधकीभूतस्य स्वहृदत्तिप्रतियोगिकत्वसंबंधेन कृतिविशिष्टानुमिति
41 प्रागभावस्य सत्वप्रसंगेन प्रसक्तोत्सारस्यैवासंभवात् इत्यन्योन्याश्रय इति वाच्यम् ॥ सामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पने इष्टापत्ते
न्मतेपि विषयं निवेश्यैव तद्भिन्नविषयकप्रसक्तत्वावच्छिन्नप्रतिकृतिविशिष्टतद्विषयकानुमितिप्रागभावत्वेनैव प्रति
कत्व बंधकत्वेनातत्समानविषयकप्रसक्तोत्सारस्यानुमित्यनुसाराधीनतया अन्योन्याश्रयाभावात् ॥ नचेच्छाविशिष्टवृत्ता
दिप्रसक्तसामग्रीकालेवह्न्यनुमितेर्वारणाय तुल्ययुक्त्यावश्यायानुपितैः कृतिविशिष्टवृत्तादिप्रसक्तप्रागभावत्वेनैवप्र रा म०
तिबंधकतावाच्या ॥ एवंचयत्रेवह्न्येरनुमितिसामग्रीघटप्रसक्तसामग्रीचतत्र पर्दिष्टप्रसक्तमनुसत्सन[illegible]तदा तादृशप्र ४१

तिबंधकसत्त्वप्रसंगेन वह्नेरनुमितिर्न स्यात्॥ अथ तत्तज्ज्ञानादेः प्रागभावसहकृतानुमित्साद्यधीनो वह्न्यनुमित्सुत्वादेः॥ तदधीनत्वप्र प्राग
सक्तानुमित्साद्यन्योन्याश्रय इति वाच्यम्॥ सामग्रीप्रतिबंधकतायामिवानुमितिप्रतिबंधकतायां विशेष्यभिन्नविषयकप्रत्यक्षप्रागभावप्र
तिबंधकतायामपि इच्छाविशिष्टस्यैव निवेशात् उक्तस्थले प्रत्यक्षोत्पत्तिकालेऽपि इच्छाविशिष्टतादृशप्रागभावस्यासत्त्वेनानुमित्सुत्वेनो
तुलाद्य बाधकाभावात् तदनुमित्साद्यधीनतादृशप्रत्यक्षाधीनः किंत्विच्छाभावाधीन एवेत्यन्योन्याश्रयाभावात्॥ एवं यत्र वह्नेः प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टतत्त्व
जह्रि तत्र त्वक्सामग्रीवह्न्यनुमितिसामग्रीच वह्निप्रत्यक्षोत्साहाधीनो वह्न्यनुमित्सुत्वादेः तदधीनप्रत्यक्षप्रत्यक्षोत्साह इत्यन्योन्याश्रय इत्यपि
नाशंकनीयं॥ यतो वह्न्यादिप्रत्यक्षं प्रति तदिच्छाविरहविशिष्टस्यैव कृतिविशेषस्य वह्न्याद्यनुमितिप्रागभावस्य प्रतिबंधकत्वनात् कत
विशि ॥ उक्तस्थलेषु वह्न्यनुमित्सादेरपि प्रत्यक्षेच्छाविशिष्टकृतिश्च तत्प्रागभावस्य सत्त्वेन प्रत्यक्षोत्पत्तौ बाधकाभावात्॥ प्रत्यक्षोत्साहो नानु
मित्स्वनुत्साहाधीनः॥ अपि त्विच्छाधीन एवेति॥ एवं च समग्र्याः प्रतिबंधकत्वाभावान्नोक्तगौरवावकाश इति चेन्न॥ सामग्र्याः प्र

रत्नं० प्रतिबंधकत्वे परत्र वन्ह्यनुमितिसामग्री तत्र तत्पक्षसामग्रीविरहानुमितिसामग्री [illegible]विरहः प्रत्यक्षसामग्रीवत्तत्रानुमितेः प्रत्यक्षस्य चानुत्पा
४२ देन तत्तद्विशिष्टानुमितिप्रागभावस्य तत्तद्विशिष्टप्रत्यक्षप्रागभावस्य चासत्वेनानुमिति[illegible]प्रत्यक्षयोरेकोत्पत्तिप्रसंगात् ॥ सामग्रीप्र
तिबंधकत्वकल्पनमावश्यकमेव ॥ तथा चानुमितिं प्रति तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्य प्रतिबंधकत्वे सामग्री प्रतिबंधकतायां
तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावनिवेशमप्युक्तगौरवं दुःपरिहरमेव ॥ मैवं ॥ तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्यानुमितिप्रतिबं
धकत्वे तद्धटितविशिष्टवैशिष्ट्यादिसामग्रीप्रतिबन्धकतायां तदभावघटकत्वात् ॥ अनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां तदा
दृशसामग्र्यभावनिवेशस्यावश्यकत्वात् ॥ लाघवान्नवकाशः ॥ प्रत्युत विपरीतमेव [illegible]तिगौरवं ॥ तदभावव्याप्यवत्तानिर्णया
भावापेक्षया तद्धटितसामग्र्यभावस्य गुरुत्वात् ॥ न चानुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां तादृशसामग्र्यभावनिवेशे हि तद्वि एप०
रहादिति वाच्यं ॥ तदनिवेशे वह्निव्याप्यवत्तापरामर्शोत्तरं तादृशापक्षादिविशिष्टवन्ह्यभावव्याप्यवत्त्वे नत्सावच्छिन्नविशे ४२

प्रसङ्गं नेष्यत इति चेत् तर्हि यथापि तत्प्रत्यक्षाभावव्याप्यवत्तानिर्णयादिसत्त्वे वह्न्यनुमितेरितरकारणस्य कालोपसत्त्वे २
ष्यति विशेषणतावच्छेदकप्रत्यक्षादिसामग्रीकाले वह्न्यादिप्रत्यक्षानुदयप्रसंगात् ॥ तदानीं वह्न्यादिप्रत्यक्षं नेष्यते ॥ तथा च कुतो मन्म
ते तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावनिवेशप्रयुक्तगौरवम् ॥ अथ वा सामग्रीविशिष्टान्य[illegible]त्वानुमभावजन्यत्वं सामग्र्यभाव
जन्यतावच्छेदकम् ॥ एवं च तद्भावव्याप्यवत्तानिर्णयाभावादीनां सामग्रीप्रतिबंधकतायामनिवेशेऽपि न क्षतिः ॥ तद्भावव्या
प्यवत्तानिर्णयदशायां [illegible]दशायां तदभावादावुक्तसामग्रीविशिष्टस्यैव भिन्नविषयकप्रत्यक्षहेतुत्वात् व्यभिचारानवका
स्यलीप शात् ॥ न चैवं तत्सामग्रीवत्तादनुमित्सुत्मनि काले प्रत्यक्षाद्युत्पत्तिरिति वाच्यं ॥ वह्न्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयादिविशिष्टत्वा
र्णी नवच्छिन्नप्रतितादृशानियत्वादिना हेतुत्वकल्पनात् ॥ तादृशनिर्णयकाले प्रत्यक्षसामग्र्यां तादृशनिर्णयस्याप्युत्तभावा
त् तथाविधसामग्र्यां वह्न्याद्यनुमितिप्रागभावस्य सत्त्वात् ॥ आपसमाभावात् ॥ तादृशनिर्णयविशिष्टत्वानुमितितादृशनि
र्णयहेतुत्वकल्पनमप्यर्थकं भिन्नविषयानामकं नीयं ॥ वह्न्यभावाद्यनुमितौ तादृशाहेतुतायाः क्लृप्तत्वात् ॥ अथैवं सामग्रीप्रति

घटविषयकप्रत्यक्षादिगोचरेच्छानां २ तत्तद्व्यक्तित्वेन २

रत्न० बंधकतायां वा बाधाभाववन्निवेशनमप्यफलमिति चेत् ॥ अफलमेव ॥ केचित्तु ॥ अनुमिति सामग्रीप्रतिबंधकतायां तदभाववद्व्याप्य

४३ वत्ता निर्णयकालीन प्रत्यक्षादि गोचरेच्छानामुत्तेजकत्वेन लाघवम् ॥ अथेच्छानामुत्तेजकत्वं स्वीकृत्य ते तदैव तादृशलाघ नत्पुपमये २

43 वं संभवि । तदेव न ॥ घटविषयकप्रत्यक्षं जायतामित्याकारिकाणां तादृशप्रत्यक्षादि गोचरेच्छानामननुगतरूपेणोत्तेजकत्वासं

भवादिति चेत् ॥ तादृशेच्छानामननुगतरूपेणोत्तेजकत्वसंभवेपि वह्निभिन्नप्रकारकज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छानाम

नुगतरूपेणोत्तेजकत्वासंभवात् ॥ तथा हि ॥ तादृशेच्छानां यद्विभिन्नविषयकत्वप्रकारकप्रत्यक्षगोचरेच्छात्वेनानुगमस्त

दा वह्निघटयोरनुमिति सामग्रीकाले वह्निभिन्नप्रकारकं ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छासत्वे घटादिप्रत्यक्षापत्तिः ॥ न च

तादृशेच्छाया घटानुमिति सामग्रीप्रतिबंधकतायामनुत्तेजकतया तादृशप्रतिबंधकसत्वात् न घटप्रत्यक्षापत्तिरि राम०

ति वाच्यम् ॥ तादृशसामग्र्यामपि पटभिन्नप्रकारकं ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छाया उत्तेजकत्वात् वह्निभिन्नप्रकारकंप्र ४३

द्भिन्नप्रकारकं चेज्ज्ञानं जायतामित्येतादृशसमूहालम्बनेच्छाबलादुक्तोभयसामग्रीदशायां वृष्टप्रत्यक्षापत्तेर्दुर्वारत्वात्॥ न
चैतदानीं वृष्टप्रत्यक्षं दृष्टमिति वाच्यम्॥ वह्निवृष्ट्युभयानुमितुमित्यस्यैव तादृशेच्छाया उभयविषयकसिद्ध्यात्तदानीमनुमि
तेरेवोत्पादात्॥ न स्यात्तादृशेच्छानन्तरं तस्यां क्षितौ नैवोत्तेजकत्वं स्वीकरणीयमिति॥ वृष्ट्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयकालीन
उ तथाविधेच्छाव्यक्तीनामुत्तेजकतयाल्लाघवं निराबाधमेवेति तत्र सत्॥ तादृशेच्छानामपि वह्निभिन्नप्रकारकत्वप्रकारकप्रत्यक्षा
ले दिगोचरेच्छात्वरूपानुगतधर्मेणैवोत्तेजकत्वसंभवात्॥ उपदर्शितस्थले वृष्टप्रत्यक्षापत्तेः॥ तादृशेच्छायां स्ववृत्तिप्रतियोगिक-
त्वसंबंधेन वह्नित्वविशिष्टस्य वह्निभिन्नविधेयकानुमितिप्रागभावस्योत्तेजकत्वमप्युपगम्यैव वारणीयं तु प्रयोजकत्वात्॥ अथै
वमपि तदभावव्याप्यवत्तानिर्णयस्यानुमितिविरोधित्वमनेन तथाविधनिर्णयकालीनतादृशेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसाम
ग्र्याः अनुमितिप्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवम्॥ अनुगतरूपेण तादृशेच्छानिवेशपक्षादिसामग्र्या अनुमितिप्र

रत्न० तिबंधकत्वकल्पने उपदर्शितसमूहालंबनानुमितिसत्वसाहाय्ये ननु द्वाभ्यां किं लेन तत्त्रितये पाक्षप्रत्यक्षकतादिति चेन्न ॥ वन्हिविशेषप मत्र
४४ कत्वादेस्तादृशेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षादिसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमप्युपेयते वा तत्स्थले समूहालम्बनानुमितेरुपपाद
अ यितुं शक्यत्वात् उपदर्शिते द्वयोरनुगततद्रूपेणैव निवेशप्रतिबंधकतायाः शक्यत्वादिति ॥ अत्र केचित् ॥ तदभाव
५५ व्याप्यवत्तानिश्चयस्य तदनुमितिविरोधित्वे विसंवादानुमितिनिरासो बाधेन ॥ तथा हि ॥ यत्र वन्हिव्याप्यवान् वन्ह्यभावव्या
प्यवांश्च पर्वत इत्येतादृशसमूहालंबनपरामर्शः अत्र च महानसीयवन्हित्वेन महानसीयवन्ह्यभावत्वेन बुद्धिसाकारकं
त्वावच्छिन्नत्वेन तत्तदाकारशपरामर्शात् पर्वते तत्त्वविशिष्टवन्हेरभावस्य चानुमितौ जायमानायां यथाविधलाघवेतानां महान
सीयत्वं वन्ह्यंशे प्रतियोगितया महानसीयवन्ह्यभावांशे भासते ॥ तथा च पर्वते तत्त्वावच्छिन्ने महानसीयवन्हित्वावच्छिन्न एम०
महानसीयवन्ह्यभावत्वावच्छिन्नयोर्भानात् ॥ किमवशिष्यते संवादानुमितौ ॥ नहि तन्मतं कृतप्रतिबंधकताकं किमपि वर्तनीय ४४

महानसीयवह्न्यभाववा
नाभावयंत्र
२ तर

न्तारशानुमितिप्रतिबन्धी यात्॥ नहि धूमाभावत्वावच्छिन्नव्याप्यवत्तानिर्णय धूमवद्वह्निव्याप्यवत्तानिर्णययोर्महानसी
यवह्नित्वावच्छिन्नप्रकारकमहानसीयवह्न्यभावत्वावच्छिन्नप्रकारकत्वात् विरोधित्वमिति॥ एवंमारशपरामर्षात्महा
नसीयवह्निमिन्नवह्न्यभाववान्पर्वतइत्येतादृशौ बाधबुद्धिरशायामपिसंशयानुमितिनिराबाधैव॥ एवं चलिंगो
पधानमते भावकोटिव्याप्यस्याभावकोटेश्चाभावकोटिव्याप्यस्याभावकोटेश्च धर्मितावच्छेदकतयाऽनुमितौ भानस्याव पर
श्यकत्वात्॥ धर्मितावच्छेदकभेदेन नीलपर्वतो वह्निमान् पीतपर्वतो वह्न्यभाववानित्याकारकस्येव संशयत्वं नोपप
द्यते इत्यपि निरस्तम्॥ तन्मतेऽप्यत्रैव विषये वह्निव्याप्यवत्सर्वतान्योन्याभाववान् वह्न्यभावव्याप्यवत्सर्वतान्योन्यवह्निमा
निसेतादृशोत्तरबाधवत्त्वादृधिकयोर्वह्निव्याप्याभाववह्न्यभावव्याप्ययोः क्रमेण भावकोटिभावकोटिवैशिष्ट्यतावच्छेदकतया
भानेनतादृशोभयधर्म्मविशिष्टपर्वतत्वपर्याप्तउभयकोटिधर्मितावच्छेदकताकसंशयानुमितेर्निर्वाहात्॥ अत्र

रत्न० केचित्समादधति॥ लाघवज्ञानादिविदितत्तद्धर्म्मावच्छिन्नानुमितिसामग्रीकाले तद्धर्म्मावच्छिन्नप्रकारकप्रत्यक्षोत्पादवा
४५ रणाय तत्र तादृशसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनं तत्र कोटप्राकृतामपि आवश्यकम्॥ एवं च तत्रैव परोक्षत्वजातेरनुमितिसा
५५ धारण्याख्यप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वमुपे[illegible]पते॥ अन्यथा शाब्दोपमित्यादिभेदेन तत्प्रतिबंधकत्वकल्पनायामावश्यकत्वा आ२
दिग्भेवर पत्तेन्न च तत्र प्रत्यक्षेच्छानांउत्तेजकत्वानुरोधात्॥ पादत्वादिकमेव प्रतिबध्यतावच्छेदकं वक्तव्यमिति वाच्यं॥ बाधकाली
नायाउव बाधसामग्रीकालीनायाऽपि इच्छाधीनबुद्धेराहार्यत्वेनयाऽव्यपरोक्षबुद्धेरनुपगमात्॥ तादृशप्रतिबंधकताया आहार्य१
मिच्छायाउत्तेजकत्वाभावादिति॥ तन्न्वापरे त्विदं दने॥ बाधसामग्रीकालीनइच्छाधीनबुद्धेराहार्यत्वस्य प्रामाणिकैरालि
खनात्॥ प्रत्यक्षोधादिकं प्रति विरोधिकोपनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वे इच्छायाउत्तेजकत्वनासिद्धम्॥ आस्तां राम०
लाघवमात्रावलम्बनेन तत्तद्रवनिवेशः॥ तथापि तादृशसामग्र्याः शाब्दत्वावच्छेदेनैव प्रतिबध्यताकल्पनमावश्यकम्॥ ४५

२ वृच्छाम्भुतेजकीकृत्य ध१ त्प२

न प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वं। एवमपि विशिष्टस्यात्वादिनाग्नेयत्वपातत्वमुचितं। अनुमितिसाधारणधर्मान्तरस्य। २
परोक्षत्व जातेः प्रागेव निरस्तत्वात् ॥ अपरोक्षत्वं जातिः प्रामाणिकी ॥ भवतु नत्सम सील स्यानुमितिसाधारणधर्मा
न्तरस्यैव तथात्वे परामर्शीतव्यत्वे ऽनुमितेरनुमित्साभिन्नविषयकप्रत्यक्षोत्सार्स्यापुष्पकतयानुपपत्त्ये लाघववत्ता न वह्नि
नानुमितिसामग्र्याः भिन्नविषयकप्रत्यक्षादिप्रतिबंधकतायां लाघववत्ता न वह्निविरोधिकोऽप्यनुमितिसामग्र्यभाव मि
सामग्र्यपिविद्वित निवेश्य तोयत्तथामहत्त्वोरवात् ॥ पूर्ववह्निलाघववद्भिन्नविषयकानुमितेर्लाघववज्ज्ञानस्यप्रतिबंधकता
याः कल्पनीयतया उपदर्शितत्वत्वेनमभ्या विधानुमितेरनुमित्सुत्सत्साप्रत्यक्षाद्युत्सार्स्यापि अवश्यपकतयानुपपत्त्येऽ
ककोऽप्यनुमितिजनकीभूतलाघववत्ता नाविह्ववितनसामग्रीप्रतिबंधकतायां तथाविधीयकोऽप्यनुमितिसामग्र्यभावनिवे
शानमावश्यकमेव ॥ न च तत्रप्रत्यक्षाद्युपपत्त्ये पुद्ववह्निविधेयकानुमितिसामग्र्या जागरूकत्वेन सिद्धेर्दृष्टायामेव
प्रसह्योत्सारेनन तथाविधसिद्ध्यभावो निवेश्यते ॥ न पुनरपरकोऽप्यनुमितिसामग्र्या भाव इति वाच्यम् ॥ तथा सति लाघववत्ता ना

द्विघटितापरकोट्यनुमितिसामग्र्यभावत्वात्पर्वतो वह्निमानित्येतादृश।सिद्धिमत्त्वे लाघवज्ञाना१

रत्न० द्विघटितमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नविधेयकानुमितिसामग्रीकालेभिन्नविषयकप्रत्यक्षापत्तेः॥ एवं तादृशलाघवज्ञानानु

५६ द्विघटितोभयकोट्यनुमितिसामग्रीदशायां पर्वतो वह्निमान्॥ पर्वतो ऽभाववान्वेत्येतादृशसिद्धिसत्त्वे महानसीयवह्नित्वा

वच्छिन्नवह्नितदभावयोरन्यतरस्य प्राक्बोधस्यावश्यपासाहात्॥ शाब्दस्थलीयलाघवज्ञानाद्विघटितानुमितिसामग्री

प्रतिबंधकतायां तथाविधाभावकोट्यनुमितिसामग्र्यभावो ऽवश्यं निवेशनीयः॥ तथा च तादृशसामग्र्यभावघटित

विरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्यभावस्य प्रकृते सत्त्वात्॥ कथं संशयानुमितिं वारयिष्यसि॥ अत्राहुः॥ अनुमितिं प्रति

लाघवज्ञानाद्विघटितविरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्याः स्वयमेव प्रतिबंधकत्वं कल्प्यते॥ अतो नोपदर्शितस्थले संशया

नुमितिप्रसंगः॥ एतादृशप्रतिबंधकताधिक्यात् गौरवमिति तु मा शंकिष्टाः॥ तत्र तत्कल्पने पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्य राम०

ताकमहानसीयवह्न्याद्यनुमितेर्लाघवादिविशिष्टमहानसीयवह्न्यभाववत्ताज्ञानकालीनत्वादिविशिष्टाभावव्याप्य ५६

वत्सर्वत्वावच्छिन्नविशेष्यताकबुद्धेः शाब्दबोधादिसामग्र्याः इच्छाविशिष्टायाः प्रतिबंधकत्वकल्पनेनत्वाद्यसंभ
वात् तादृशसामग्रीकाले बुद्धेरकीभूतोपरक्षितविशेष्यतावच्छेदकधर्मप्रकारकनिश्चयप्रसज्जायाश्चावश्यकत्वात्॥
ता ह्रुस प्रतिबंधकं बोपरक्षितत्वाद्युवत्ता न विशिष्टाभावव्याप्यवत्तापरामर्शसत्त्वे नैवं तादृशानुमितिवारणासंभवा
त्॥ न च त्वाद्युवत्ता नद्युदितविशेषिकोयनुमितिसामग्री प्रतिबंधकतायां महानसीयवह्न्यभावाभाववत्ता न प
र्वतः इत्येतादृशवाधबुद्ध्याभावोऽवश्यं निवेशनीयः॥ तत्सत्त्वे महानसीयवह्निमान्पर्वतः इत्येतादृशानुमित्युत्पत्तेः॥ एवं च
तथाविधवाधकाले तादृशधर्मावच्छिन्नविधेयताकपाक्षसामग्रीसत्त्वे तथाविधानुमितेर्वारणाय तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्व
कल्पनमावश्यकमिति वाच्यम्॥ तादृशधर्मावच्छिन्नविधेयताकमहानसीयवन्ह्यभावादिविधेयकपाक्षसामग्रीकालेत
९९ थाविधाभावादिसत्त्वायाः॥ आवश्यकत्वात्॥ तादृशानुमितिप्रतिबंधकतायां तथाविधाभाववन्निवेशे चितादृशधर्मावच्छिन्नवि

रत्नं० शेष्यताकमहानसीयवन्ह्यभावादिविधेयकप्रागभावसामग्रीप्रतिबंधकत्वाकल्पनेनलाघवसंभवात् ॥ एवं चाभाववाप्यवत्सत्वेनत्वाव
४० च्छिन्नविशेष्यताकलाघववि[शि]ष्टमहानसीयवन्ह्यभावत्वावच्छिन्नविशेष्यताकप्रत्यक्षपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकाभाववा ७९
७९ प्यवत्सत्वेनकालीनत्वादिविशिष्टत्वस्य महानसीयवन्ह्यभावत्वावच्छिन्नविशेष्यताकप्रागभावसामग्रीणामपि लाघवकृतानवकाशा धाभा
त दिविशिष्टानादृष्टापरामर्शेनियतत्वापादनमतेनासौ प्रतिबंधकताकल्पनेनापि लाघवं बोध्यम् ॥ नच बाधाभावस्य कार्यसहव
र्त्तितया हेतुत्वादेवतादृशाशाब्दबोधादिसामग्रीकालेवन्ह्यनुमितिवारणसंभवे तत्र तादृशासामग्रीप्रतिबंधकत्वमस्वीकृत्य म
पि नास्तीतिवाच्यम् ॥ बाधाभावस्य कार्यसहभावेन हेतुतायामन्यत्र च कॢप्तो हेतुत्वात् ॥ न चैवं तादृशानुमितिसामग्रीप्रतिबंधक
तायां सिद्ध्यभावनिवेशस्यावश्यकतया तादृशानुमितिप्रतिबंधकीभूतसिद्धिकालेनपक्षविधेयतासामग्रीसत्वेमहान
यवन्ह्यनुमितिप्रतिबंधकीभूतायाः सिद्धेः बाधमुद्रया महानसीयवन्हिमान्पर्वत इत्येतादृशानुमितिविरोधितया तत्स
वारणाय तादृशाभावसामग्र्या अपि प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकमिति वाच्यं ॥ महानसीयवन्ह्यभाववान्पर्वत इत्येतादृशानुमिति

त्वे महानसीयवह्निमान्पर्वतेन इत्येतादृशानुमितेरप्यनुमित्सासिद्ध्यभावमनिवेश्यैव विरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्प
नात्॥ अथ लाघवान्महानसवृत्तित्वाभावव्याप्यवत्तानिर्णयजन्यानुमितावपि सिद्ध्यभावत्वमात्रं विशेषणतावच्छेदकं तथा [illegible]ताभाववान्प
र्वतेन इत्येतादृशासिद्धिरपि तादृशानुमितिविरोधिनी॥ युक्तं चैतत्। तादृशानुमितेः तथाविधसिद्ध्यभावप्रतिबध्यत्वेऽभिन्न
विषयकप्रत्यक्षादेस्तथाविधसिद्ध्यभावमनिवेश्य लाघवज्ञानं वन्निवेश्यैवानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वान्तरकल्पनप्रसं
गात्॥ तथा च तादृशलाघवज्ञानविशिष्टाभावव्याप्यवत्ताज्ञानकालेऽभाववान्पर्वतेन इत्येतादृशासिद्धिसत्वे महानसीयव
वह्निमान्पर्वतेन इत्यनुमित्युदयात्॥ तादृशासिद्ध्यभावस्य विरोधिकोट्यनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायामवश्यं निवेशनी
यत्वात्। तथाविधसिद्धिकाले तादृशविशिष्टधर्मावच्छिन्नविधेयताकयावत्सामग्रीकाले महानसीयवह्न्यनुमितिवा
रणाय तादृशाभावाकारिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वमावश्यकमेवेति॥ न विरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्याः स्वानुमितिप्रति

रत्नं० य१बंधकत्वेत्तादृशावकाशः अपि एवं यादृशस्य त्वाँ विरोधिकोयनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वेऽनुमितिसाधारणपरोक्षत्वस्यापि
४८ प्रतिबंध्यतावच्छेदकत्वं संभवति ॥ ततोऽपरदर्शितस्वभिन्नविषयकप्रत्यक्षादिकं प्रतित्वाद्यवज्ञानवृत्तितानुमितिसामग्रीप्र
२४ तिबंधकतायां तथाविधविरोधिकोयनुमितिसामग्र्यभावनिवेशानप्रयुक्तगौरवस्पष्टहानीमनवकाशात् ॥ यत्तः पर्वतो
[illegible] वह्निमान्वा इति सिद्ध्यभावस्यत्वाद्यवज्ञानजन्यानुमितावपि हेतुतया प्रसक्ताद्वेनादृशसामग्र्याः पृथक्प्रतिबंध
कत्वमेव नास्तीति ॥ यच्चोक्तं यादृशस्थली यविरोधिकोयनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां अपरकोयनुमितिसामग्र्यभाव
निवेशनमावश्यकं ॥ अन्यथात्वाद्यवज्ञानवृत्तितोभयकोयनुमितिसामग्रीदृशायां पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिसत्वे ता
दृशबोधानुपपत्तेः संशयानुमितिदुर्वारैवेति ॥ तदपि न यतस्तादृशासिद्ध्यभावस्याप्येतन्मते तथाविधसामाग्र्यां निवेशता रत्नं०
देतत्र तादृशबोधोपपत्तेः ॥ अपरकोयनुमितिसामग्र्यभावनिवेशनमनर्थकमितिचेत्सत्यं ॥ एवं मयित्वाद्यवज्ञानवृ ४८

तत्रापरकोट्यनुमितिसाम ग्र्याभावनिवेशनस्यावश्यकतयान्नु

टितन्न व्याप्यवत्तापरामर्शेच्छायामसत्त्वेऽपि न यादृशसिद्धौ सिद्धोऽपीच्छासत्त्वे महानसीयवह्न्यादिप्रकारकशाब्दधीरवृत्त्यनु

सघते॥ तत्राप्यपरकोट्यनुमितिसामग्र्यभावघटितायामनुमित्सात्मकबाधसामग्र्यामसत्त्वात् इच्छाधीनतत्कालीनतत्तान् अ र

स्यानाहार्यत्वात्॥ एवं च तत्र शाब्दबोधोपपत्त्यै शाब्दत्वावच्छिन्नीयविशेषविधिकोट्यनुमितिवारणासम्भवः॥ एवमुपदर्शितत्वा

द्विवत्तानवघटितसामग्रीहृदयायोऽभाववान्पर्वतो वह्निमान्पर्वत इत्याकारकशाब्दोभयसिद्धिसत्त्वे उभयानुमित्सासत्त्वे संश

यानुमितिवारणमशक्यमेव॥ न यादृशसिद्धिकाले विरोधिकोटेः शाब्दबोधोपपादनाय तत्र तादृशसिद्ध्यभावघटिताया

एवत्ताद्विवत्तानवघटितविरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वकल्प्यनीयतया उपदर्शितस्थलेनाहार्यविरोधिकोट्यनु स

मितिसामग्रीविरहेणानुमित्सुत्वस्यो बाधकाभावात्॥ न चानुमितीच्छासत्त्वे तादृशसिद्धिसत्त्वेऽपि चानुमितेरितरकार

णकलापे शाब्दबोधापत्तिवारणाय अनुमितीच्छाविरहविशिष्टसिद्ध्यभाव एव सामग्रीप्रतिबन्धकतायां निवेशनीयः॥ ए

रत्नं० वं च प्रकृते न स्थलेतादृशविशिष्टाभावघटितविरोधिकोऽप्यनुमितिसामग्रीसत्वात् न संशयानुमित्यापत्तिरिति वाच्यम् । अत्र
४९ ऽनुमितीच्छादशायां भिन्नविषयकानुमितिसन्नयज्ञानत्वावच्छिन्नं प्रतिबंधकीभूताऽनुमितीच्छाविशिष्टाऽनुमितिसामग्री प्रति
सत्वे नैव शाब्दबोधादिवारणासंभवात् ॥ उपदर्शितप्रतिबंधकतायां विशिष्टाभावनिवेशस्य निःप्रयोजकत्वात् ॥ इ
५५ ति चेन्नैवम् ॥ लाघवज्ञानजन्यानुमितौ ऽपि महानसीयवन्ह्यभाववत्वादृशेष्वविषयतावच्छेदकतायाः पर्य्याप्तिरूपेय
ते ॥ न नु मुद्राभाववत्वादौ ॥ न चैवमुपदर्शितलाघवज्ञानघटितायाः प्रतिबंधकताधिकाङ्क्षौ वमिति वाच्यं ॥ तादृश
सामग्र्याः प्रतिबंधकताधिकेऽपि लाघवविशिष्टमहानसीयवन्ह्यभावकालीनत्र्यभाववाप्य्त्वादिरूपहेतुतावच्छेदक व
विशिष्टमहानसीयवन्ह्यभावत्वावच्छिन्ननिरूपितव्याप्यत्वगादिपरामर्षघटितायाऽ अभाववान्पर्वतन इसेतादृशासि रा०म०
ध्यभावघटितायामहानसीयवन्ह्यभावत्वावच्छिन्नविधेयताकाऽनुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकतांकल्पनेन लाघव ४९

संभवात्॥ एवं च महानसीयवह्न्याद्यनुमितौ [illegible] महानसीयवह्न्यभावानुमितिसामग्री
प्रतिबंधकतायां अभाववान् पर्वत इत्येतादृशास्ति ह्यभावस्यानिवेशात्तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतामते उपदर्शितदशा
वत्सामग्रीप्रतिबंधकत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवमक्षुण्णमेवेति॥ यद्वोक्तं उपदर्शितस्थले संशयानुमित्यनभ्युपगमे
भिन्नविषयकप्रत्यक्षादिकं प्रतिसामग्रीप्रतिबंधकतायां विरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्यभावनिवेशाद्वैवमि
ति[illegible]॥ तदसत्॥ तन्निवेशे ह्युक्तदृशा बाधादिकं प्रति स्वानुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां उपदर्शितेच्छा
विशिष्टशाब्दादिसामग्र्यभावानिवेशेन लाघवात्॥ अन्यथा इच्छाविशिष्टतादृशशाब्दसामग्र्यां सत्यां सत्यां च ब्रुटादि
शाब्दबोधसामग्र्यां वह्निव्याप्यज्ञानसत्वे ब्रुटादिशाब्दबोधोपपत्तये तादृशसामग्र्यभाववन्निवेशस्यावश्यकत्वात्॥ अथ वा अभाव
व्याप्यवान् वह्निव्याप्यवांश्च पर्वत इत्येतादृशपरामर्शदशायां उपदर्शितोपपत्त्यनावश्यकत्वात् नस्थले महानसीयवह्नित्वाव

रत्न० छिन्नाभावस्यानुमितिः स्वीक्रियते ॥ ननु महानसीयवह्नेरितिनसंशयानुमितिः ॥ एवं च तत्र भिन्नविषयकप्रमसह्लादेरनुमि
५० त्सुसमानस्यत्वलीयानुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां नायकोऽयमनुमितिसामग्र्यभावविवेषाम युक्तोऽरवमिति ॥ त्वप्यत
60 त्र महानसीयवह्नेरेवानुमितिरुपगम्यते ननु महानसीयवह्न्यभावस्य सत्त्वे किं न स्यादिति चेन्न ॥ तत्र महानसीय
वह्नेरनुमितिस्वीकारेणादृष्टानुमितेऽउपरि क्षिप्तिस्त्वाद्युक्तान्वह्निरिति महानसीयवह्न्यभावानुमितिसामग्र्याः प्रति
बंधकत्वसंभवेन तावच्च विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावकालीनतद्विशिष्टाभावव्याप्यवत्त्वेतत्त्वावच्छिन्नविशेष्यता
कमहानसीयवह्न्यभावादिविधेयकत्वाद्व्यत्यासितासामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकं ॥ किं नु महानसीयव
ह्न्यभावानुमितावेवतत्र तु महानसीयवह्निकालीनतद्विशिष्टवह्निव्याप्यवत्त्वेतत्त्वावच्छिन्नविशेष्यताकमहान रत्न०
सीयवह्निविधेयकत्वादिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनीयं तेन तत्र महानसीयवह्न्यभावानुमित्युपगमेन ए ५०

[illegible]

न्हिपरीतम्॥ तत्र चोपदर्शितमहानसीयवह्न्यभावविधेयकशाब्दबोधस्योपदर्शितमहानसीयवह्निविधेयकशाब्दा
पेक्षया अधिकविषयतया तत्सामग्र्याः प्रतिरूपशरीरतया न त्वतिबन्धकत्वकल्पनकल्पन एव समीचीनः॥ तत्र महान
सीयवह्न्यनुमितिस्वीकारे ऽनुमितिप्रतिविरोधिकोपधनुमितिसामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वे लाघवं॥ [illegible]
[illegible] नन्वनेन महानसीयवह्न्यभा
वानुमितेर्महानसीयवह्न्यनुमितिसामग्र्या एव प्रतिबन्धकतया तस्याश्च महानसीयवह्न्यभावानुमितिसामग्र्या
ति पेक्षया लघुशरीरत्वाद्धि पुनरकिंचित्करं॥ उपदर्शितपक्षक सामग्र्यान्याविधानुमितिसामग्र्यपेक्षयाव ह्निविधेय
तया भवन्मते ऽनेकप्रतिबन्धकतायां गौरवात्॥ एवं पाकद्वारि स्थलीयविरोधिकोपधनुमितिप्रतिबन्धकतानिरूपित
प्रतिबध्यतायाश्चावच्छेदकत्वकल्पने ऽपुपदर्शितस्थले महानसीयवह्न्यभावानुमितिः स्वीक्रियते ननु महानसी
पदोद्देश्यत्वस्यविधेयत्व

रत्न० पर्वतस्यानुमितिरिति सेवोचितम् ॥ अस्य च महानसीयवह्न्यनुमितिसामग्री प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ परोक्षत्वादिनिवेशाएं भा०१
५१ मवेन ष्ठाबद्धत्वादेरस्तु निवेशानी पर्वतयामहानसीयवह्न्यनुमितिसामग्र्याः पर्वतीयत्वरूपशरीरापात्तादृशसामग्र्याः प्रतिबद्धो
51 ध्यस्मृतिभेदेन प्रतिबंधकतावाहुल्यप्रसंगात् ॥ महानसीयवह्न्यभावानुमितित्वस्वीकारे च लाघवात् शरीरपामहानसीयवह्न्य
नुमितिसामग्र्या एव तादृशशरीरप्रतिबंधकतावाहुल्यादिति ॥ एवं च तन्मतेऽनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां नोपर
क्षिता परकीयानुमितिसामग्र्याः प्रविनिवेशः स्यादिति ॥ एवं विधेयस्य तावच्छेदकसामानाधिकरण्यमात्रे उभयकोटिप्रवेशगौर
मानायासपिसंशयपत्तेसामानाधिकरण्येनैककोट्यनुमितिं प्रतितयाविधापरकोट्यनुमितिसामग्र्याः दृष्युगे च प्रतिबं
धकत्वे कल्पनेन तथा सति वह्न्यनुमितौ इच्छाविशिष्टायाः पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्न्यभावव्याप्यवत्ताज्ञानाहेतवह्न्यभा राम०
वव्याप्यवत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवह्न्यभावविधेयकस्मात् प्रादि सामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनेन लाघवान्नार ५१

१ ताऽकवाधा शसामग्रीकालेङ्कृतप्रतिवंधकाभावादिविशिष्टवह्न्यभावव्याप्यवत्तानिर्णयात्मकतद्भावानुमितिसामग्रीसत्वेनैवपुन
रनुमितिवारणासंभवात् स्वतो विशेष्यतावच्छेदकसामानाधिकरण्येनोभयव्याप्यवत्तापरामर्शात् सामानाधिकरण्य
मात्रेणोभयकोटिवृत्त्यादिमानापाः अनुमितेर्नोपपत्तिः ॥ अथ सामानाधिकरण्यमात्रेणवह्न्यभावस्य सिद्धिदशायां सामा
नाधिकरण्येन तद्व्याप्यवत्तापरामर्शसत्वेपि सामानाधिकरण्येन वह्न्यनुमितिस्स्यात् ॥ सामानाधिकरण्यमात्रावगाहि
न्यनुमितौ तथाविधविरोधिकोट्यनुमितिसामग्र्याः प्रतिवंधकतायां ताद्दशसिद्ध्यभावोऽवश्यं निवेशनीयः ॥ एवंच तथा
विधसिद्धिदशायां उपदर्शितन्यायात् सामग्रीसत्वेऽनुमितिवारणाय ताद्दशसामग्र्याः प्रतिवंधकाभावघटकानुमिति ॥ किमनु ताऽकलन
न मितौ विरोधिकोट्यनुमितिसामग्री प्रतिवंधकत्वेनैवेत्यमपि ताद्दशसामग्र्याः प्रतिवंधकत्वकल्पने॰ प्रामाण्यविशिष्ट
वेन विशेष्यकवह्न्यभावप्रकारकज्ञानविषयत्वादिविशिष्टवह्न्यभावव्याप्यवत्त्ववत्तावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभाव

तादृशासिद्धेः प्रामाण्यग्रहसत्वे प्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टदोषपताज्ञानरूपकारणविरहे तादृशसामग्र्या एव तत्राभावात् ॥४

रत्न० विधेयकशाब्दादिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवमस्ति एवं तादृशशाब्दबोधजनकविशेष्यकप्रकारकज्ञानवृत्ति गावधे१

५२ साध्याभावव्याप्यवत्ताप्रसिद्धेः अप्रामाण्यग्रहस्यावश्यकत्वात् ॥ [illegible] विशिष्टतादृश [illegible]

[illegible] सामग्र्याः [illegible] कत्वात् ॥ अप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टतादृशासिद्ध्यभाव [illegible]

[illegible] ॥ अप्रामाण्यग्रहाभावविशिष्टतादृशासिद्ध्यभाववृत्ति तन्मध्ये कानुमितिसामग्र्या अवश्यकत्वादिति दिक् ॥ तादृशा-

सिद्ध्यभावविशिष्टधर्मावच्छिन्नविशेष्यताकशाब्दबुद्धेरेवालीकत्वादिति ॥ पत्तु ॥ तादृशा[illegible]नुमितिसामग्र्याः प्रति-

बंधकत्वकल्पने पर्वतो वह्निमानिति साध्यनुमितेः पर्वते वह्न्यभावप्रकारकज्ञानं जायतामिति साध्याकारकमाद्यच्छाविशि-

२ वत् ष्टवह्न्यभाववद्व्याप्यपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्न्यभावशाब्दसामग्री प्रतिबंधकत्वाकल्पनम [illegible] रामः०

नु पुनस्तावदेवमस्य[illegible]नुमयाकम ॥ अनुमितित्वप्रकारकत्वमनिवेश्य तादृशेच्छासाधारणानुमितिविषयकेच्छा ५२

तेनैव सिद्धौ इच्छाया उत्तेजकत्वात्॥ तादृशेच्छाविशिष्टाद् सामग्रीकाले तथाविधानुमितीच्छाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावस्याव्याप्य
कतया तद्घटितवन्ह्यभावानुमितिसामग्र्याः ऽवश्यंभावात्॥ नच पर्वते वन्ह्यभावप्रकारकं ज्ञानं जायतामितिसेतादृशेच्छाविशिष्ट
मुद्रपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताकवन्ह्यभावशाब्दादिसामग्रीकालेपि पर्वतो वन्हिमानितिसेतादृशाऽनुमितेरनुदया तादृश
सामग्रीप्रतिबंधकतायाऽऽवश्यकत्वात्॥ तादृशसामग्र्याश्च उपदर्शितशाब्दसामग्रीव्यापकतया तत्प्रतिबंधकत्वक
ल्पे चैवोपपन्ने रूपदर्शितसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनम् नास्माकमपीति वाच्यं॥ वन्ह्यभावव्याप्यवत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्य
कवन्ह्यभावप्रतीतिछोद्घटितत्वरूपतात्पर्यज्ञानसत्वे वन्ह्यभावव्याप्यवत्वादिबोधकसामग्र्यसत्वे पर्वतो वन्ह्यभाववानदसे
तादृशशाब्दबोधानुदया [illegible] नुपदर्शिततात्पर्यज्ञानविलक्षणतात्पर्यज्ञानस्यैव मुद्रपर्वतत्वावच्छिन्नशाब्दबोधहेतुत्वात्॥
तथाहि॥ पर्वतेव [illegible] न्हिभावशाब्दं जायतामित्याकारकेच्छादृशेच्छाविशिष्टसामग्रीप्रतिबंधकत्वात् [illegible] तिरिक्तं तादृशेच्छाविशिष्टसामग्री
तथाविधशाब्दबोधसामग्र्या उपदर्शितशाब्दबोधसामग्रीव्यापकत्वादित्यतदप्यनुपादेयमेव॥१

रत्न० ५३ 53 प्रतिबंधकत्वं मयाकल्प्यते न हि एवं भवतानुकल्प्यताहेत्वावकाशः ॥ न हि एवं न किंतु तत्रैव शाब्दप्रकारकत्वमनिवेश्य पर्वते वन्ह्यभाव
प्रकारकं ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छासाधारणशाब्दविषयकेच्छात्वेन शाब्दबोधेच्छात्वे क्लिष्टं निवेश्य एकमेव प्रतिबंधकत्वं
कल्प्यते ॥ तत्कल्पनं च भवतामपि ॥ अन्यथा शाब्दत्वप्रकारकेच्छाविशिष्टतादृशशाब्दसामग्रीकाले वन्ह्यभावव्याप्यवर्तेतर्
सेतादृशसिद्धिसत्त्वे वन्ह्यनुमित्सानुदयापत्तेः ॥ अथ पर्वते वन्ह्यभावशाब्दं जायतामित्याकारकेच्छायास्तथाविधशाब्देच्छा
त्वेन निवेशे प्रत्यक्षान्यज्ञानं जायतामित्याकारकेच्छाविषयमिश्रितेच्छाकालेप्यनुमित्सानुदयप्रसंगः । पर्वतविशेष्यत्वाव
च्छिन्नवन्ह्यभावप्रकारकशाब्देच्छात्वेन निवेशे च शाब्दं जायतामित्याद्याकारकविषयमिश्रितेच्छायामसंग्रहः ॥ पर्वते व
न्ह्यभावविषयकशाब्दं जायतामित्येतादृशेच्छाकाले इतरशाब्दसामग्र्यसत्त्वे वन्ह्यभावशाब्दसामग्रीसत्त्वे वन्ह्यनुमित्स राम० ५३
नुदयप्रसंगश्च ॥ तस्मात्तादृशेच्छानां तथाविधवन्ह्यभावप्रकारकत्वप्रकारताभिन्नं किंचिद्विषयकत्वप्रकारतानिरूपि

तानुमित्सुकृतिसमभ्योवच्छिन्नप्रागभावत्वे निविशेष्यताकत्वेनैव निवेशः कार्य्यः एवं च पर्वतेन वन्ह्यभाव प्रकारकंज्ञानं जायतामि
त्येतादृशेच्छापास्त्वदशायां पेरणासंग्रहात् तादृशेच्छाविशिष्टसमग्र्याः एव कुप्रतिबंधकत्वमावश्यकमिति चेन्न ॥ मास्तु ताद
क त्वाऽऽद्यप्रकारकेच्छायाः संग्रहः पेरणात् तादृशेच्छायाः संग्रहः ॥ न च पर्वतेन विषयकत्वानवगाहिनीव वन्ह्यभावज्ञानं जायतामितिसेनाद
शेच्छानिवेशप्रयुक्तप्रशाक्तसामग्रीप्रतिबंधकतयैवोपपन्नेन तथाविधेच्छाविशिष्टसामग्र्याः एव कुप्रतिबंधकत्वमानश्यकं ॥ व
न्ह्यभावज्ञानं जायतामितिसेनादृशेच्छाविशिष्टसामग्रीप्रतिबंधकत्वे प्रका पिकल्पनीयं ॥ न्यथा तादृशेच्छाकाले पर्व
तत्वसामानाधिकरण्येन वन्ह्यभावस्य सिद्धिसत्वे सत्वांच धर्मोत्तरेव वन्ह्यभावानुमितिसामग्र्याः पर्वतेन वन्ह्यभावानुमित्सानु
रोधेन न वन्ह्यनुमित्सुसाहस्यावश्यकतया तत्र व्यभिचारवारणाय विरोधिकोपनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदक
कोटिप्रविष्टसिद्ध्यभावप्रतियोगितावच्छेदककोटौ पक्षसाध्यविशेष्यमिश्रितेच्छाभावस्यैव निवेशनीयतया वन्ह्यभावज्ञा

तथाविधशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकतायां निवेशः। एवंच पर्वते वह्न्यभावप्रकारकं ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छाना ६

रत्न० नं जायतामित्येतादृशेच्छाविशिष्टशाब्दसामग्रीकाले तथाविधानुमितिसामग्र्या विरहेण वह्न्यनुमित्यापत्तेः। तादृशशाब्दसा
५४ वा मग्रीकालीनानां तथाविधानुमितीच्छानामपि तत्र सत्त्वेन आभोगानां तादृशसिद्ध्यभावप्रतियोगितावच्छेदककोटौ निवेशोप
54 हाणौरवात्। न तादृशापेक्षया तादृशशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनाया एवोचितत्वात्। न च महानसविशेष्यकवह्न्य
भाववत्ता ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छावारणाय किंचिद्विषयकत्वावच्छिन्नत्वानवच्छिन्नत्वावच्छिन्नवह्न्यभावविषयकत्वप्रका
रताशालित्वेनैव वह्न्यभावप्रकारकज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छायां निवेशनीयत्वात् तादृशेच्छाविशिष्टसामग्र्या उभयमनसि
द्धप्रतिबंधकत्वेऽपि तत्तया निवेशे हृते। पर्वते वह्न्यभावप्रकारकं ज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छाविशिष्टशाब्दसामग्र्याः स्व
तंत्रप्रतिबंधकत्वं भवतामप्यावश्यकमिति वाच्यम्। पर्वतान्यविषयकत्वावच्छिन्नत्वानवच्छिन्नवह्न्यभावप्रकारकत्वप्रका रत्न०
रताकत्वेनैव वह्न्यभावप्रकारकज्ञानं जायतामित्येतादृशेच्छानां निवेशात्तादृशरूपस्य च पर्वते वह्न्यभावप्रकारकज्ञानं जा ५४

१ पा यत्तामिमेनाद्दघोष्णाऽमिपिसत्वादिति॥ मैवं॥ नादृशानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वंकल्पनेनधूमत्वाविवेशिष्टमुद्धे
२ व शेषणतासंसर्गकवन्ह्यभावप्रकारकज्ञानविषयत्वादिविशिष्टवन्ह्यभावव्याप्यवत्वर्त्तित्वावच्छिन्नविशेष्यकवन्ह्यभावप्र
३ सा कारकशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनप्रयुक्तगौरवस्य पर्वतानुमत्यासत्वात्॥ नादृशशाब्दजनकज्ञानेधु
द्धविशेषणतासंसर्गकवन्ह्यभावप्रकारकज्ञानत्वावच्छेदेनैवधूमत्वावगाहनात्॥ तदवच्छेदकावच्छेदेन
वन्ह्यभावप्रकारकयोग्यतासंदेहसत्वेन धूमविशिष्टवन्हिबोधस्य प्रामाणिकतयातत्सामग्रीप्रतिबंधकतायाभवतामावश्य
कत्वात्॥ तत्तावच्छेदकावच्छेदेन सिद्धिसत्वेनादृशविशिष्टधर्मावच्छिन्नविधेयकशाब्दबोधसामग्रीसत्वेप्यप्रामाण्य
ज्ञानानास्कंदितसिद्धिसत्वेनानुमितिसामग्र्यभावात् तत्परकोयदनुमितौपनीतिरितिनादृशसामग्र्याःप्रतिबंधकत्वमाव
श्यकमितिवाच्यं॥ तदवच्छेदकावच्छेदेनविशेषितकोटेः सिद्धेसत्वांशबाधेनप्रतिबंधादेवापरकोयदनुमितिवारणसंभवात्॥ तत्र

रत्न० ध्योपदर्शितशाब्दादिसामग्र्या पर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमितौ द्रव्यं वह्निमदित्याद्यनुमितिप्रतिबंधकत्वातिरिक्तप्रतिबंधकत्वं
५५ प परिकल्प्यते तस्माभिसन्धेरेव भवतामुक्तलाघवं संभवति ॥ न देव न किंतु द्रव्यं वह्निमदित्याद्यनुमितिस्थलीयप्रतिबध्यतावच्छे
55 दककोटौ विशेष्यतावच्छेदकानिवेशान्नादृशप्रतिबंधकतयैव निर्वाहः ॥ न च विशेष्यतावच्छेदकविशेष[illegible]मिश्रितामनुमि
तीच्छामादाय जन्यत्वानुरोधाद्विशेष्यतावच्छेदकनिवेशनमावश्यकमिति वाच्यम् ॥ पूर्वोपदर्शितविशेष्यतावच्छेदकानिष्टप्र
सास्वच्छिन्नप्रतियोगिताकानुमितीच्छाभाववत्सामग्रीविशिष्टस्य विशेष्यतावच्छेदकतासंबंधेनानुमितिप्रतिबंधकता
याः स्वीकाराद्विशेष्यतावच्छेदकानिवेशेपि क्षत्यनुपपत्त्यभावात् ॥ एवं चावच्छेदकावच्छेदेनैकतरकोट्यवगाहिज्ञानमेव संप्र
पन्नमिति मतेपि प्रागुपदर्शितलाघवत्तानादित्यलक्ष्यनपरामर्शोरनुमित्साप्रतिबन्धैर्वोरैव ॥ लाघवज्ञानसहकृतपरामर्शान्नियतो रामः०
१ सामग्री पदर्शितशाब्दसामग्र्या अपि उक्तरीत्या साध्यधर्मावच्छिन्नविशेष्यकानुमितिस्थलीयप्रतिबंधकतयैव निर्वाहे प्रागुपदर्शि ५५

तल्लाघवानवकाशादिति चेन्नहि मन्मते पि हि रोधिको घनुमितिसामग्र्यभावस्यानुमितौ नाधिकं प्रतिबंधकत्वं किंतु भिन्नविषयक
ना प्रत्यक्षाद्यैन प्रतिबंधकत्वे इच्छाया उत्तेजकत्वकल्पनमादेः स्यानुमितिसाधारण्येन तादृशसामग्र्य उत्तरत्र स्यैव प्रतिबंधकतावच्छे
दकत्वोपगमात्॥ तादृशप्रतिबंधकतयैव निर्वाहे इति नोक्तस्थले ऽनुमित्यभ्युपगमः॥ अथ प्रत्यक्षादिस्थलीयप्रतिबं
धकायां स्वपरकोघनुमितिसामग्र्यभावनिवेशस्यावश्यकतयावश्यकतया तादृशप्रतिबंधकतया निर्वाहः॥ पक्षोक्तमुपदर्शि
तस्थले एककोघनुमितिः स्वीक्रियते॥ ननु प्रत्यक्षादिकं इच्छेतरकोघनुमितिसामग्र्यभावनिवेशनेपि तिनोरिदानींनो
पपद्यते॥ उपदर्शितयावत्सामग्रीणामन्यतरत्वाक्रान्तप्रतिबंधकतयैव निर्वाहे तादृशप्रतिबंधकतायां लाघवरूपस्योक्त
विनिगमकस्यासंभवादिति चेन्न प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावे लाघवविरहेपि तत्स्थलीयानुमितौ आधिकविषयताकल्पना
पेक्षया लाघवविषयताकल्पने लाघवात् तादृशविनिगमकत्वेन तत्र भावकोटौ अनुमित्यनभ्युपगमात्॥ प्रतिबंधकता

धिम १

रत्न० कल्पनीयो विरहेऽपि परामर्शादिघटितानुमितिसामग्रीप्रयोजकसामग्र्यास्सत्त्वे विरोधिकोपरानुमितिसामग्र्यभावविशेषप्रयोजना

५६ भावात् ॥ उक्तस्थले संशयानुमितिसा यत्र ईदृशे वृत्तिनुन्नापकल्पनीयं ॥ स्वेतरकोपरानुमितिसामग्र्यभावस्य सामग्र्यात्माव

विशेषोऽपस्थितनानाविधघटरूपाद्यादिसामग्र्यभावविशेषानमसंगतात् ॥ नरपेक्षयालाघवेन स्वपरकोपरानुमितिसा

मग्र्यभावस्यैव निवेशयितुमुचितत्वादिति न कथंचिदपि स्वानुपपत्तेः संशयत्वोपयुक्तिरितिकृतं पल्लवितेन ॥

~~शिवमिश्रसुतेनकृतेसर्वमौलिरत्नाय श्रीरस्तु शुभमस्तु~~ ॥ रत्नकोशविचाररहस्यं ॥ १३०० ४४ ४४ ॥

रत्न० ५६